

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Gdańsk, dnia poniedziałek, 8 października 2018 r.

Poz. 3807

UCHWAŁA NR XLVI/432/18 RADY MIEJSKIEJ W CZERSKU

z dnia 17 września 2018 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Czersk na lata 2018-2021

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. - Dz. U. z 2018 r., poz. 994 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. - Dz. U. z 2017 r., poz. 2187 ze zm.)

Rada Miejska uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Czersk na lata 2018-2021, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Czerska.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego oraz ogłoszeniu na tablicy ogłoszeń i w Biuletynie Informacji Publicznej.

Przewodniczący Rady

Grzegorz Kobierowski

Załącznik
do Uchwały Nr XLVI/432/18
Rady Miejskiej w Czarsku
z dnia 17 września 2018 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK

NA LATA 2018 – 2021

Czerwiec 2018

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

Spis treści

1. WSTĘP	3
1.1. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	3
1.2. Cel opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	4
2. UWARUNKOWANIA FORMALNO–PRAWNE, INSTYTUCJONALNE I PROGRAMOWE FUNKCJONOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW W GMINIE CZERSK .4	
2.1. Ustawy regulujące problematykę ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	4
2.2. Strategiczne cele polityki państwa w sferze ochrony zabytków	11
2.3. Problematyka ochrony zabytków w systemie zadań strategicznych	13
2.3.2. Relacje Gminnego Programu Ochrony Zabytków ze Strategią Rozwoju Województwa Pomorskiego	14
2.3.3. Relacje Gminnego programu ochrony zabytków z planem zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego	16
2.3.4. Relacje Gminnego Programu Ochrony Zabytków z programem opieki nad zabytkami Województwa Pomorskiego.....	17
2.3.5. Założenia „Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020”	18
2.3.6. Założenia Regionalnego Programu Strategicznego w zakresie atrakcyjności kulturalnej i turystycznej Pomorska Podróż	19
2.4. Wewnętrzne uwarunkowania prawne i programowe ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Czersk	20
2.4.1. Zasady ochrony wynikające ze „Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Czersk” – wyciąg	20
3. DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY CZERSK	24
3.1. Rys historyczny.....	24
3.2. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Czersk	26
3.2.1. Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe - Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r.	26
3.2.2. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego ...	27
3.3. Zabytki nieruchome objęte gminną ewidencją zabytków	28
3.3.1. Zabytki archeologiczne.....	38
3.4. Zabytki ruchome objęte gminną ewidencją zabytków	52
4. ANALIZA STRATEGICZNA SWOT	53
5. CELE I KIERUNKI DZIAŁANIA W ZAKRESIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA LATA 2018 – 2021 DLA GMINY CZERSK	54
5.1. Ochrona najważniejszych elementów dziedzictwa kulturowego	54
5.2. Priorytety i cele strategiczne	54
5.3. Tabela – cele i działania ustalane w programie opieki nad zabytkami dla gminy Czersk na lata 2018 – 2021 (wraz z terminarzem)	55
5.4. Finansowanie realizacji programu opieki nad zabytkami	57
5.5. Monitoring realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	57
5.6. INSTRUMENTARIUM GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	58
5.6.1. Instrumenty prawne realizowane poprzez:	58
5.6.2. Instrumenty koordynacji:	58
5.6.3. Instrumenty finansowe:	58
5.6.4. Instrumenty społeczne:	59
5.6.5. Instrumenty kontrolne:	59

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

1. WSTĘP

Gmina Czersk położona jest w południowej części województwa pomorskiego, w powiecie chojnickim. Obejmuje miasto Czersk i 18 sołectw: Będźmierowice, Gotelp, Gutowiec, Klaskawa, Krzyż, Kurcze, Lipki, Łąg, Łąg Kolonia, Łubna, Mokre, Mosna, Malachin, Odry, Rytel, Wieck, Zapędowo, Złotowo. Powierzchnia gminy wynosi 380 km², zamieszkuje ją 21 100 osób.

Przez gminę przepływają rzeki Brda, Wda, Czerska Struga i Niechwaszcz, a także Wielki Kanał Brdy i Kanał Wdy. Spośród kilku jezior leżących na terenie gminy największe jest Jezioro Ostrowite. Znaczne obszary gminy pokrywają Bory Tucholskie – ponad 60% gminy to lasy.

Na terenie gminy zachowało się wiele obiektów zabytkowych. Szczególnie interesująca jest zabudowa Czerska oraz wsi Rytel i Łąg. Układ przestrzenny Czerska zachował swoje pierwotne cechy i rozwijany jest w sposób organiczny, a znaczna część budynków pochodzi z przełomu XIX i XX w. oraz z okresu międzywojennego. Wielką atrakcją gminy jest cmentarzysko kurhanowe w Odrach.

Właściwa polityka przestrzenna musi brać pod uwagę coraz większe znaczenie rozwoju turystyki dla gminy. Zachowanie najcenniejszych elementów krajobrazu przyrodniczego i kulturowego oraz ukierunkowanie rozwoju przestrzennego gminy zgodnie z zasadą dobrej kontynuacji mogą się przyczynić do wzrostu jej atrakcyjności turystycznej.

Zasada dobrej kontynuacji w rozwoju przestrzennym gminy powinna wyrażać się w organicznym rozwoju struktur ruralistycznych, niezakłócaniu charakteru ich zabudowy, wpisywaniu się nowych obiektów w ukształtowaną historycznie tkankę przestrzenną oraz w dopasowaniu ich formy architektonicznej do form wykształconych na terenie południowo-zachodniego Kociewia.

Gmina powinna dążyć do zwiększania swojej atrakcyjności turystycznej. Stworzyć warunki umożliwiające właściwe kształtowanie ładu przestrzennego, jako jednego z najważniejszych czynników wpływających na jakość jej oferty turystycznej.

1.1. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

I. Rozstrzygnięcia ustawowe:

a) Art. 7, ust. 1, pkt. 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2018 r. poz. 994 ze zm.) który stanowi, że:

Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

b) Art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2017 r. poz. 2187 ze zm.)

W artykule zapisano, iż:

Ust. 1.: Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

Ust. 3.: Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ust. 5.: Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

1.2. Cel opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Gminny programu opieki nad zabytkami służy poprawie stanu zachowania środowiska kulturowego. Ustala się w nim rozwiązania organizacyjne i finansowe, jak również edukacyjne i wychowawcze, które mają doprowadzić do osiągnięcia tego celu.

Zgodnie z art. 85 ust. 1 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2017 r. poz. 2187 ze zm.): *W krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określa się, w szczególności, cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji.*

Ustawa precyzuje cele sporządzania programów opieki nad zabytkami w **art. 87:**

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;

2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

2. UWARUNKOWANIA FORMALNO-PRAWNE, INSTYTUCJONALNE I PROGRAMOWE FUNKCJONOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW W GMINIE CZERSK

2.1. Ustawy regulujące problematykę ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

- 1) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2017 poz. 2187 ze zm.)
- 2) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2018 r. poz. 799 ze zm.),
- 3) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2018 poz. 142),
- 4) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2018 poz. 121 ze zm.),
- 5) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2017 poz. 1073 ze zm.),
- 6) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 roku – Prawo budowlane (Dz.U. z 2018 r. poz. 1202 ze zm.),
- 7) Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2017 poz. 862 ze zm.),
- 8) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. z 2018 poz. 450 ze zm.).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach określone zostały w ustawach:

- 1) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach (Dz.U. 2018 poz. 720)
- 2) Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2018 poz. 574).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy: Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2018 poz. 217 ze zm.).

W myśl art. 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem jest: *nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową*

Zgodnie z art. 4 niniejszej ustawy:

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) *zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- 2) *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 3) *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 4) *przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 5) *kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 6) *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

Natomiast w art. 6 stwierdza się, że:**1. ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:****1) zabytki nieruchome będące w szczególności:**

- a) *krajobrazami kulturowymi,*
- b) *układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,*
- c) *dzielami architektury i budownictwa,*
- d) *dzielami budownictwa obronnego,*

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
- 2) zabytki ruchome będące w szczególności:**
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2012 r. poz. 642 i 908, z 2013 r. poz. 829 oraz z 2017 r. poz. 60 i 1086),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodziela oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:**
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami
 - d) relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formy ochrony zabytków określa art. 7:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Na mocy art. 16:

- 1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.
 - 1a. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

2. *Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.*
3. *Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu w wojewódzkim konserwatorze zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.*
4. *W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.*
5. *Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być urządzony.*
6. *Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.*

Art. 17.

1. *Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:*

- 1) *prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;*
- 2) *zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;*
- 3) *umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;*
- 3a) *zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;*
- 4) *składowania lub magazynowania odpadów.*

2. *W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2018 r. poz. 799 ze zm.)*

Art. 18.

1. *Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*

2. *W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:*

- 1) *uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;*
- 2) *określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;*
- 3) *ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.*

Art. 19.

1. *W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:*

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - 3) parków kulturowych.
- 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:
- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.
- 1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:
- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
 - 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.
2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.
3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21.

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.
2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego nie wpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.
5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
 - 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
 - 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
 - 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.

Art. 89.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

Organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;*
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.*

W art. 91 ust. 4 sprecyzowane są zadania, które wykonywać będzie wojewódzki konserwator zabytków. Są to w szczególności:

- 1) realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;*
- 2) sporządzanie, w ramach przyznanych środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;*
- 3) prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie;*
- 4) wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych;*
- 5) sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych;*
- 6) organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;*
- 7) opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów;*
- 8) upowszechnianie wiedzy o zabytkach;*
- 9) współpraca w sprawach ochrony zabytków z innymi organami administracji publicznej i podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego, o których mowa w art. 3 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2016 r. poz. 1817 i 1948 oraz z 2017 r. poz. 60, 573 i 1909).*

Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków - Ustawa z 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r., nr 75, poz. 474)

Od 5 czerwca 2010 r. rozszerzony został zakres form ochrony zabytków. Ustawa o ochronie zabytków z 23 lipca 2003 r. określała następujące kategorie ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Ustawa z 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r., nr 75, poz. 474) wprowadza ochronę zabytków poprzez zapisy w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej oraz decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej. Intencją ustawodawcy było usunięcie luki prawnej w sytuacji, gdy określony obszar nie posiadał obowiązującego planu zagospodarowania przestrzennego, a obiekty zabytkowe na tym terenie nie były chronione w inny sposób. Nowelizacja wyeliminuje sytuacje, w których podejmowano decyzje dotyczące obiektów zabytkowych, nie uwzględniając opinii konserwatorów wojewódzkich.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków przewiduje także, że w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej oraz decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej musi być uwzględniona ochrona zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (wraz z ich otoczeniem) oraz zabytków włączonych do gminnej ewidencji zabytków. Zmienia to charakter gminnej ewidencji zabytków, która staje się dokumentem wiążącym prawnie.

Ustawa zmienia także przepisy prawa budowlanego (art. 39 ust. 3), stwierdzając, że w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (a nie tylko wpisanych do rejestru zabytków), pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Ustawa wprowadza także zmiany w zakresie zasad wywozu zabytków za granicę.

Zmiana ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - 9 września 2017 r.

W dniu 2 sierpnia 2017 r. prezydent podpisał nowelizację ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Niektóre z wprowadzonych zmian weszły w życie już po upływie 14 dni od ogłoszenia, tj. w dniu 9 września 2017 r., natomiast na większość z nich trzeba było poczekać do 1 stycznia 2018 r. Nowelizacja na pewno zapewni lepszą ochronę zabytków.

Po pierwsze, zgodnie z obecnie obowiązującymi przepisami do rejestru zabytków wpisuje się zabytek na podstawie decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu albo na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego nieruchomości, na której zabytek się znajduje. Ustawodawca uznał, że powinno się informować obywateli o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku do rejestru. Znowelizowane przepisy będą więc nakazywały informowanie mieszkańców, m.in. na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego zabytek się znajduje, o wszczęciu takiego postępowania. Bardzo istotną zmianą jest wprowadzenie zakazu prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także podejmowanie innych działań, które mogłyby doprowadzić do zniszczenia zabytku. Zakaz ten obejmuje również robót budowlanych, co do których zostało już wydane pozwolenie na budowę oraz innych działań określonych w decyzjach pozwalających na ich prowadzenie. Zakaz podejmowania tych czynności dotyczy całego okresu, w którym będzie toczyło się postępowanie administracyjne dotyczące wpisu, aż do momentu kiedy decyzja stanie się ostateczna. Niewątpliwie celem wprowadzenia tej zmiany jest udzielenie tymczasowej ochrony zabytkom nieruchomym.

Od 1 stycznia 2018 r. powstał ma Narodowy Fundusz Zabytków, którego dysponentem jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Fundamentalnie ma to być fundusz celowy, a jego środki będą przeznaczane na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, a przy zabytku wpisanym do rejestru również na dofinansowanie robót budowlanych. Przychodem Funduszu mają być kary pieniężne, o których mowa w art. 107a-107e ustawy. Wprowadzono katalog kar. Kary pieniężne będą nakładane na właścicieli lub posiadaczy zabytków m.in. w przypadku:

- nie powiadomienia odpowiednich organów o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu, kradzieży zabytku,
- nie powiadomienia o zagrożeniu dla zabytku,
- nie powiadomienia o zmianie miejsca przechowywania zabytku ruchomego,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

- nie powiadomienia o zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku,
- utrudniania lub uniemożliwiania dostępu do zabytku organowi ochrony zabytków,
- podjęcia jakichkolwiek działań przy zabytku wymagających pozwolenia konserwatora bez tego pozwolenia.

Pozostałe zmiany wprowadzone nowelizacją miały na celu doprecyzowanie istniejących zapisów lub skorygowanie wadliwych odesłań. Za zmianę istotną należy uznać, doprecyzowanie art. 36 ust. 1 pkt 11 ustawy, w którym dodano, że pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków. Wyjątkiem ma być jedynie prowadzenie akcji ratowniczej przez właściwe służby powołane do niesienia pomocy osobom w przypadku zagrożenia życia lub zdrowia.

2.2. Strategiczne cele polityki państwa w sferze ochrony zabytków

24 czerwca 2014 r. rząd przyjął uchwałę o ustanowieniu „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”, wypełniając w ten sposób przepisy wprowadzone przez ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jako cel główny „Krajowego programu ...” określono Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków.

Jako wyzwanie określono – Dziedzictwo kulturowe stanowi naturalny kapitał dla rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków, stanowi także naturalną podstawę wzmocnienia tożsamości społecznej – cel główny *Krajowego programu* zakłada, poprzez zaplanowane w celach szczegółowych działania, wzmocnienie roli dziedzictwa w życiu społecznym oraz wzmocnienie świadomości roli dziedzictwa dla rozwoju społecznego.

Cel szczegółowy 1 – Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce.

Wyzwanie 1 – Uporządkowanie i ujednoczenie stanu wiedzy o zasobie zabytków w Polsce polegające na sporządzeniu kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C), uporządkowaniu rejestru zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C) (usunięcie „martwych wpisów”), opracowaniu diagnozy stanu zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych;

Wyzwanie 2 – wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego wpływające na kompleksowość działań ochronnych i ich integrację z ochroną przyrody.

Kierunki działania:

1. Porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C).
2. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego.
3. Wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych.
4. Wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego.
5. Opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych.
6. Opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C).
7. Realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

Cel szczegółowy 2 – Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków

Wyzwanie 1 – Podniesienie jakości zarządzania zabytkami i zarządzania procesami ochrony zabytków wraz z podniesieniem jakości procesów decyzyjnych w administracji dotyczących ochrony zabytków.

Kierunki działania:

1. Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach.
2. Wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną.
3. Podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków.
4. Merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

Stwierdzono w tym punkcie, że „Samorząd terytorialny odgrywa niezwykle ważną rolę w zakresie ochrony zabytków. Przepisy ustaw samorządowych wyraźnie wskazują, że działania ochronne zaliczone zostały do zadań własnych jednostek samorządu terytorialnego wszystkich szczebli. Jednocześnie najważniejsze zadania powierzone zostały gminom, które odpowiadają m.in. za ewidencjonowanie zasobu zabytkowego, zachowanie krajobrazu kulturowego, jak i odpowiednie gospodarowanie otoczeniem zabytków w procesie planowania przestrzennego. Zwiększeniu efektywności wykonywanych zadań służyć może wsparcie merytoryczne dotyczące zarządzania tym dziedzictwem, tak w formie ogólnodostępnego portalu informacyjnego, jak i bezpośrednich szkoleń i warsztatów dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego, a także wsparcie merytoryczne w formie opracowań studialno-dokumentacyjnych.”

Jako zadania zostały przedstawione:

1. Przygotowanie i prowadzenie portalu informacyjnego dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków.
2. Cykl szkoleń dotyczących zarządzania dziedzictwem w samorządzie.
3. Wsparcie samorządu terytorialnego przy tworzeniu dokumentów planistycznych poprzez opracowanie studiów ochrony wartości kulturowych, opracowanie wytycznych dla tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami oraz zasad przygotowania i treści planu ochrony parku kulturowego.

Cel szczegółowy 3 – Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji

Wyzwanie 1 – zwiększanie dostępu do dziedzictwa i jego aktywna promocja – narzędzia do podnoszenia świadomości społecznej o funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się wszystkich poziomów tożsamości.

Kierunki działania:

1. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 2005.
2. Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych.
3. Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu.
4. Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

2.3. Problematyka ochrony zabytków w systemie zadań strategicznych**2.3.1. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego**

Gminny Program Ochrony Zabytków zgodny jest z celami państwa w zakresie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego wynikających z takich dokumentów jak:

1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004 – 2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 (przygotowane przez Ministerstwo Kultury), jest fundamentalnym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o wnikliwą analizę, podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach ekonomicznych. Dokument stanowi podstawę do dalszych, kompleksowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest zrównoważony rozwój kultury, jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwoju regionów.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji pewnych strategii, w tym Program operacyjny „Dziedzictwo Kulturowe”, który realizowany jest w ramach dwóch uzupełniających się priorytetów:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych poprzez poprawę stanu zachowania zabytków, zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, wreszcie zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
 - rozwój kolekcji muzealnych co w konsekwencji ma prowadzić do zakupów dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.
2. Strategia Rozwoju Kraju 2020

Strategia Rozwoju Kraju 2020 jest podstawowym dokumentem, wyznaczającym normy, ramy odniesienia oraz standardy dla innych dokumentów niższego szczebla. Dokument został przyjęty uchwałą Rady Ministrów dnia 25 września 2012 r. Celem strategicznego opracowania jest przede wszystkim wzmocnienie i wykorzystanie potencjałów zarówno gospodarczych jak i społecznych czy instytucjonalnych. Działanie prowadzone w taki sposób pozwolą na zdecydowanie szybszy i zrównoważony rozwój kraju. Wpłynie to również na poprawę jakości życia ludności. Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju 2020 zakłada 3 strategiczne cele działań:

- sprawne i efektywne państwo,
- konkurencyjna gospodarka,
- spójność społeczna i terytorialna.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

Dokument wskazuje na ważną rolę zapewnienia ładu przestrzennego poprzez sporządzanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w szczególności dla terenów wrażliwych rozwojowo, związanych z ochroną i użytkowaniem gospodarczym zasobów naturalnych, dziedzictwa kulturowego czy dla obszarów objętych ryzykiem katastrof naturalnych.

3. Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030

Opracowanie zostało przyjęte uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011. To najważniejszy dokumenty dotyczący utrzymania ładu przestrzennego kraju, uwzględniający problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego, w znacznie większym stopniu niż jako to miało miejsce dotychczas. Jako cele polityki przestrzennej dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego wyliczono:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszarach dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie systemu narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, kolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

2.3.2. Relacje Gminnego Programu Ochrony Zabytków ze Strategią Rozwoju Województwa Pomorskiego¹

W zaktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego wśród wyzwań strategicznych znalazły się m.in.:

4. Kapitał społeczny i tożsamość regionalna. Stymulowanie aktywności społecznej i budowa regionalnej wspólnoty obywatelskiej czerpiącej m.in. z wielokulturowego dziedzictwa, tradycji morskich i solidarnościowych, a także wzrost kompetencji mieszkańców, które warunkują zdolność do funkcjonowania w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości.

9. Zarządzanie przestrzenią. Lepsze zarządzanie przestrzenią dla zmniejszenia presji na środowisko, poprawy bezpieczeństwa powodziowego, a także optymalnego wykorzystania potencjałów terytorialnych (przyrodniczego, krajobrazowego, kulturowego i gospodarczego) dla zapewnienia wysokiej jakości życia.

Jednym z trzech celów strategicznych określonych w dokumencie jest **Nowoczesna Gospodarka**, której elementem składowym jest Unikatowa oferta turystyczna i kulturalna – Cel operacyjny 1.3. W ramach tego celu ustalono m.in. następujące wyzwania strategiczne:

- obszary o nie w pełni uruchomionych potencjałach,
- powiązania gospodarcze,
- zatrudnienie i stan zdrowia mieszkańców,
- zarządzanie przestrzenią.

¹ Załącznik nr 1 do Uchwały nr 458/XXII/12 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 24 września 2012 roku w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

Jako wybór strategiczny określono:

Sieciowe, kompleksowe, rozpoznawalne co najmniej na poziomie krajowym, oparte o walory naturalne oraz zasoby dziedzictwa kulturowego, jak również wykorzystujące potencjał oferty kulturalnej regionu, produkty i pakiety turystyczne; uniezależnienie oferty turystycznej od pory roku, jej różnicowanie w oparciu o potencjał przemysłu czasu wolnego, a także silniejsza specjalizacja regionu w zakresie turystyki prozdrowotnej i biznesowej.

Wśród oczekiwanych efektów wymieniono:

- Całoroczną, kompleksową i atrakcyjną ofertę turystyczną i kulturalną regionu obejmującą także efektywne wykorzystanie obiektów sportowych o randze krajowej;
- Unikatowe walory naturalne, kulturalne i dziedzictwa kulturowego, w tym kulinarne, wykorzystywane w sposób racjonalny, efektywny i zrównoważony;
- Wzmocniony wizerunek regionu oraz większa rozpoznawalność i spójność kluczowych regionalnych marek turystycznych i kulturalnych;
- Silna współpraca pomiędzy podmiotami branży turystycznej i kulturalnej. Ukierunkowanie interwencji.

Jako jeden z kierunków działania ustalono rozwój sieciowych i kompleksowych produktów turystycznych, a Obszar Strategicznej Interwencji związany z tym działaniem to obszary o wysokim potencjale turystyczno-rekreacyjnym środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Jako Zobowiązania Samorządu Województwa Pomorskiego określono:

Rozwój regionalnych sieciowych produktów turystycznych obejmujących m.in. szlaki rowerowe i kajakowe oraz śródlądowe drogi wodne, a także unikatowe dziedzictwo regionalne i ofertę kulturalną.

Rola Samorządu Województwa Pomorskiego

- Koordynator i lider;
- Inwestor;
- Inspirator.

Partnerzy kluczowi dla realizacji Celu

- Jednostki samorządu terytorialnego;
- Organizacje turystyczne;
- Instytucje kultury;
- Narodowy Instytut Dziedzictwa;
- Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów;
- Wojewódzki Konserwator Zabytków;
- Organizacje pozarządowe;
- Izby gospodarcze i organizacje przedsiębiorców, przedsiębiorcy, w tym operatorzy turystyczni.

Jako warunki sukcesu wymieniono m.in.:

- Rozwój współpracy między sektorem publicznym, branżą turystyczną i podmiotami działającymi w obszarze kultury w zakresie tworzenia wspólnych, sieciowych, ponadlokalnych produktów turystycznych oraz oferty kulturalnej

Oczekiwania wobec władz centralnych w związku z realizacją Celu:

- Udział budżetu państwa w utrzymaniu najważniejszych instytucji kultury i ratowaniu najcenniejszych zabytków regionu;
- Obszary współpracy ponadregionalnej i międzynarodowej;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

- Wizerunek i marka turystyczna Regionu Morza Bałtyckiego;
- Sieciowe ponadregionalne produkty turystyczne wykorzystujące m.in.:
 - Międzynarodowe drogi wodne: E-60 (morska), E-70 i E-40, z uwzględnieniem Żuław i Zalewu Wiślanego;
 - Ponadregionalne szlaki wodne m.in. Brdy, Gwdy, Wdy, Wielkiego Kanału Brdy i Wieprzy;
 - Szlaki kulturowe: XX w., cystersów, zamków gotyckich, architektury i dziedzictwa hydrotechnicznego Żuław, Kraina w kratę, latarni morskich, budowli hydrotechnicznych;
 - Europejską Sieć Regionalnego Dziedzictwa Kulinarnego;
 - Międzynarodowe i międzyregionalne trasy rowerowe.

Dla celu operacyjnego 2.2. (Wysoki poziom kapitału społecznego), jako jedno z wyzwań strategicznych określono:

Kapitał społeczny i tożsamość regionalna

Wybór strategiczny dla tego celu:

Organizacje pozarządowe (stymulujące aktywność społeczną); tożsamość regionalna i lokalna (czerpiące z bogatego i różnorodnego dziedzictwa kulturowego regionu); aktywizacja i integracja społeczna; uczestnictwo w kulturze i innych formach aktywności społecznej (m.in. sporcie), a także przestrzenie publiczne (jako miejsca sprzyjające wzmocnieniu kontaktów społecznych).

Wśród oczekiwanych efektów znalazły się m.in.:

- Silniejsze poczucie więzi mieszkańców z regionem oraz dbałość o zachowanie różnorodności kulturowej województwa;
- Znaczące uczestnictwo mieszkańców (w tym dzieci, młodzieży, a także osób starszych i niepełnosprawnych) w lokalnych wydarzeniach kulturalnych, sportowych i rekreacyjnych;
- Rozwinięta kultura czytelnicza;
- Wysokiej jakości przestrzeń publiczną;
- Zachowane dziedzictwo i krajobraz kulturowo-przyrodniczy

2.3.3. Relacje Gminnego programu ochrony zabytków z planem zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego²

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego jako element regionalnego planowania strategicznego ma na celu równoważenie różnych sfer rozwoju województwa w przestrzeni, a jednocześnie służy konkretyzacji przestrzennej celów sformułowanych w strategii rozwoju województwa pomorskiego i określa uwarunkowania przestrzenne do formułowanych programów rozwoju.

Jednym z kierunków polityki przestrzennego zagospodarowania województwa jest ochrona obszarów o charakterystycznym krajobrazie kulturowym lub znaczeniu historycznym, która ma służyć zachowaniu, ochronie tożsamości historycznokulturowej oraz promocji zasobów i walorów kulturowych województwa, w szczególności obiektów zabytkowych i założeń przestrzennych poprzez przestrzeganie wskazanych zasad:

- zasada obejmowania ochroną planistyczną w ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obiektów ujętych w gminnych ewidencjach zabytków

² Załącznik do uchwały nr 318/XXXX/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2016 roku

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

oraz wartościowych obiektów historyczno-kulturowych nie objętych dotychczas żadną prawną formą ochrony,

- zasada harmonijnego kształtowania zagospodarowania przestrzennego obszarów i obiektów o wartościach kulturowych i krajobrazowych oraz ich otoczenia, w szczególności wpisanych do rejestru oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków, ustanowionych pomników historii i parków kulturowych,
- zasada kształtowania otoczenia obiektów dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej w sposób kreujący przestrzeń publiczną integrującą mieszkańców, z uwzględnieniem i poszanowaniem wartości kulturowych i krajobrazowych,
- zasada obejmowania ochroną planistyczną w ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obiektów ujętych w gminnych ewidencjach zabytków oraz wartościowych obiektów historyczno-kulturowych nie objętych dotychczas żadną prawną formą ochrony.

Przyjęty uchwałą Nr 318/XXXX/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2016 roku plan, ma nakierować gminy na właściwe zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym województwa. Ochrony dziedzictwa kulturowego ma opierać się na takich założeniach jak:

- efektywna ochrona przestrzeni o unikatowych cechach symbolicznych, dających świadectwo tożsamości kulturowej i historycznej regionu, pozwalająca na zachowanie najcenniejszych zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego;
- racjonalna struktura przestrzenna obszarów chronionych i mniejsza presja inwestycyjna na obszarach o szczególnym znaczeniu dla zachowania zasobów przyrodniczych i kulturowych
- zachowanie dotychczasowych zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego, wykorzystywanych w rozwoju społeczno-gospodarczym.

2.3.4. Relacje Gminnego Programu Ochrony Zabytków z programem opieki nad zabytkami Województwa Pomorskiego

W Programie Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2016-2019 przyjętym w dniu 26 września 2016 r. Uchwałą nr 274/XXVI/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego głównym zamierzeniem jest wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym województwa pomorskiego, służące zachowaniu zabytków, budowaniu tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej regionu, także wzrost konkurencyjności gospodarki. To już trzeci tego typu dokument opracowany dla województwa pomorskiego. W toku prac, jako podstawowy punkt odniesienia przyjęto zakres i sposób realizacji poprzednio obowiązujących programów na lata 2007-2010 oraz 2011-2014. Aktualnie obowiązujący dokument zawiera zarówno cele gospodarcze, społeczne, kulturowe, ale także ekologiczne uwarunkowania ujmowane z ponadpokoleniowego punktu widzenia. W ramach prac nad strategią opracowana została diagnoza stanu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, która wskazała m.in. na wagę znaczenia wartości regionalnych: kultury i tożsamości, w tym na fakt, m.in. że: poczucie tożsamości regionalnej jest w województwie pomorskim zróżnicowane, a kultura i tradycja zajmują szczególne i trwałe miejsce w wartościach kulturowych regionu. Województwo pomorskie wyróżnia oryginalna wielokulturowość, stanowiąca mieszankę dziedzictwa polskiego (w tym kaszubskiego, kociewskiego i kresowego), hanzeatyckiego,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

pruskiego, ale również ukraińskiego, jej materialnym odzwierciedleniem są liczne zabytki i obiekty kulturalne. Istotne jest także dziedzictwo historii najnowszej. Ponadto województwo pomorskie posiada unikatowe i różnorodne zasoby przyrodnicze i krajobrazowe o dużym potencjale generującym ruch turystyczny.

Celem Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2016-2019 jest przede wszystkim wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym województwa pomorskiego, służące zachowaniu zabytków, także budowanie tożsamości regionalnej oraz promocję turystyczną regionu, dzięki zastosowaniu takich działań z zakresu poszczególnych priorytetów takich jak:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego miast i wsi, poprzez działania w zakresie konserwacji, renowacji i innych działań służących poprawie stanu zachowania: obiektów sakralnych (kościół, klasztor, kaplice, domy modlitwy, kapliczki przydrożne, cmentarze, kalwarie itp.), parków, ogrodów, zieleni komponowanej, kompozycji małej architektury.
- rewitalizacja zabytkowych zespołów ruralistycznych i urbanistycznych,
- zachowanie kulturowego dziedzictwa morskiego i rzeczno-górnego,
- badanie, dokumentacja i promocja dziedzictwa kulturowego, poprzez wykonanie specjalistycznych opracowań badawczo-dokumentacyjnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych obejmujących:
 - zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.).
 - inwentaryzacje architektoniczno - konserwatorskie,
 - ekspertyzy techniczne i konserwatorskie,
 - opieka nad zabytkami stanowiącymi mienie i własność samorządu województwa pomorskiego badania konserwatorskie, architektoniczne i archeologiczne,
 - współpraca z instytucjami kultury oraz jednostkami naukowymi w zakresie rozpoznania regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz wymiany informacji o jego zasobach programy prac konserwatorskich i restauratorskich,
 - rozbudowa warstwy dziedzictwa kulturowego w ramach Systemu Informacji Przestrzennej.

2.3.5. Założenia „Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020”³

OŚ PRIORYTETOWA 8. KONWERSJA

PRIORYTET INWESTYCYJNY 8.2

Wspieranie wzrostu gospodarczego sprzyjającego zatrudnieniu poprzez rozwój potencjału endogenicznego jako elementu strategii terytorialnej dla określonych obszarów, w tym poprzez przekształcanie upadających regionów przemysłowych i zwiększenie dostępu do określonych zasobów naturalnych i kulturalnych oraz ich rozwój.

³ uchwała nr 196/20/15 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 3 marca 2015 r. w związku z decyzją Komisji Europejskiej nr C(2015) 908 z dnia 12 lutego 2015 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

Wspierane będą działania o charakterze sieciowym, polegające na zagospodarowaniu tras turystycznych o charakterze regionalnym i ponadregionalnym, budowie lub modernizacji infrastruktury żeglarskiej, rozwoju infrastruktury sportowo-rekreacyjnej oraz o charakterze uzdrowiskowym.

Wszystkie projekty powinny przyczyniać się do poprawy jakości przestrzeni oraz zapewniać zgodność z ustaleniami Planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego.

Ukierunkowanie terytorialne

Preferowane będą projekty zlokalizowane m.in. na: obszarach objętych ochroną w formie parków krajobrazowych wraz z ich otulinami, obszarach chronionego krajobrazu oraz obszarach NATURA 2000.

PRIORYTET INWESTYCYJNY 6.3

Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego.

Planowany zakres wsparcia

Interwencją objęte zostaną przedsięwzięcia obejmujące ratowanie, przywracanie wartości i ochronę charakterystycznych zabytków lub ich zespołów wraz z otaczającym je kontekstem krajobrazowym, poprzez m.in. prace rehabilitacyjne i modernizacyjne służące nadaniu im nowych funkcji (usług turystyki lub kultury), przy możliwym jednoczesnym zachowaniu funkcji dotychczasowych, jak również wdrażanie nowych form zarządzania (tworzenie parków kulturowych). Ponadto wsparciem objęte zostaną projekty ukierunkowane na podnoszenie jakości przestrzeni publicznej obejmujące realizację prac służących estetyzacji i podkreśleniu walorów kulturowych tej przestrzeni w ramach układów urbanistycznych i ruralistycznych wpisanych do rejestru zabytków.

Wsparciem objęte będą również projekty umożliwiające bezpieczną eksploatację zasobów materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu, w tym w zakresie dokumentowania i popularyzacji, inwentaryzacji i udostępniania zasobów kultury z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych (w szczególności digitalizacja zasobów, tworzenie nowych treści cyfrowych).

Ukierunkowanie terytorialne

Preferowane będą projekty zlokalizowane na obszarach o wysokim potencjale turystyczno-rekreacyjnym środowiska kulturowego, w szczególności m.in. w strefach koncentracji charakterystycznych dla regionu elementów dziedzictwa kulturowego, określonych w „Planie zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego” – Kaszuby.

2.3.6. Założenia Regionalnego Programu Strategicznego w zakresie atrakcyjności kulturalnej i turystycznej Pomorska Podróż.**Cel szczegółowy 1**

Zachowanie i turystyczne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego i naturalnego

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

Bezpieczne wykorzystanie różnorodności oraz unikatowości dziedzictwa kulturowego i naturalnego województwa dla rozwoju turystyki i wzrostu gospodarczego. Odnowa obiektów i obszarów zabytkowych zmierzająca do przywrócenia im wartości użytkowych oraz ich udostępnienia dla celów turystycznych. Zaplanowane ukierunkowanie ruchu turystycznego poprzez stworzenie dedykowanej infrastruktury dla uprawiania turystyki aktywnej, przyczyniające się do zachowania dziedzictwa naturalnego i jego zrównoważonego wykorzystania dla turystyki.

PRIORYTET 1.1. OPIEKA I OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Dla zachowania regionalnej różnorodności i oryginalnych cech kulturowych ważne jest wzmocnienie wsparcia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz kompleksowych renowacji obiektów zabytkowych. Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu przede wszystkim poprawę stanu zabytków, trwałe ich zachowanie, a także zwiększenie ich dostępności dla mieszkańców, turystów i inwestorów. Odnowa obiektów i obszarów zabytkowych przywróci wartości użytkowe i zapewni atrakcyjną ekspozycję zabytkom architektury, zespołom urbanistycznym, ruralistycznym oraz założeniom dworsko-pałacowym.

2.4. Wewnętrzne uwarunkowania prawne i programowe ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Czersk

Cele sformułowane przez strategię wraz z pozostałymi regulacjami prawnymi przyjętymi przez Radę Gminy stwarzają przesłanki do uszczegółowienia i rozwinięcia przez Program Opieki nad Zabytkami dla gminy Czersk działań na rzecz ochrony środowiska kulturowego.

2.4.1. Zasady ochrony wynikające ze „Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Czersk⁴” – wyciąg

Nieliczne zachowane przykłady budownictwa regionalnego o wyróżniających się cechach architektonicznych powinny być chronione i stanowić wzory do naśladowania dla współczesnego budownictwa i propagowania szczególnych cech regionalnych. Podstawowe parametry do kształtowania nowej zabudowy w rozdziale 3 wyznaczono w oparciu o wyniki analizy istniejącej historycznej zabudowy.

Obszary objęte strefą „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej:

- zespół dworsko-parkowy w Brdzie;
- układ urbanistyczny zabudowy śródmiejskiej w Czersku;
- kapliczka pw. św. Józefa w Mokrem;
- kościół parafialny w Odrach pw. Wniebowzięcia NMP wraz z terenem przykościelnym oraz cmentarzem;
- kościół parafialny pw. Narodzenia NMP w Łęgu wraz z działką kościoła;
- kościół parafialny pw. NMP Królowej Różańca Św. wraz z plebanią i terenem przykościelnym oraz cmentarzem w Rytlu.

W granicach obszarów objętych strefą „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej obowiązuje:

- 1) Zakaz dokonywania trwałych zmian ukształtowania terenu,

⁴ Uchwała Nr XXXVI/301/14 Rady Miejskiej w Czersku z dnia 28 lutego 2014 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

- 2) Wymóg trwałego zachowania i rewaloryzacji historycznego układu przestrzennego we wszystkich jego elementach,
- 3) Wymóg usunięcia lub przebudowy obiektów kolidujących z historycznym układem i lokalną architekturą,
- 4) Wymóg dostosowania nowych obiektów do historycznej kompozycji przestrzennej i historycznej architektury,
- 5) Wymóg zachowania zabudowy historycznej, jej konserwacji i rewaloryzacji,
- 6) Wymóg zachowania i rewaloryzacji towarzyszącej historycznej zieleni komponowanej,
- 7) Wymóg zachowania historycznych nawierzchni - bruków, o ile nie koliduje to z wymaganiami funkcjonalnymi, szczególnie w zakresie eliminacji barier architektonicznych dla osób niepełnosprawnych,
- 8) Wymóg dostosowania współczesnych funkcji do wartości zespołu zabytkowego, eliminacji funkcji uciążliwych,
- 9) Wymóg uzyskania zgody Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub osoby przez niego upoważnionej, wyrażonej w formie odpowiedniej decyzji administracyjnej lub postanowienia, na wprowadzenie innych rozwiązań inwestycyjnych nie spełniających warunków określonych w punktach od 1 do 8.

Układy zespołów zabudowy objęte strefami „B” ochrony konserwatorskiej w Czersku dwa obszary - zespół zabudowy miejskiej, we wsi Łąg zespół kościoła parafialnego (p.w. Narodzenia NMP, w tym kościół, plebania, budynek gospodarczy, kapliczka) i zespół zabudowy wiejskiej, we wsi Kłodnia (obręb Krzyż) zespół dworsko-parkowy, we wsiach Odry, Mokre, Gotelp, Kamienna Góra, Lubna, Kwieki, Zapędowo, Łąg - zespoły zabudowy wiejskiej. Układy zespołów zabudowy oraz inne tereny i obiekty wskazywane do objęcia strefą „B” ochrony konserwatorskiej na obszarach wiejskich:

- 1) Układ zabudowy we wsiach: Gotelp, Krzyż, Kwieki, Łąg, Lubna, Mokre, Odry, Przyjaźnia, Rytel (2), Zapędowo;
- 2) Cmentarze rzymskokatolickie we wsiach: Łąg, Mokre, Odry, Rytel;
- 3) Urządzenia hydrotechniczne: we wsi Odry-Młyn młyn wodny z końca XIX w. przebudowany w 1934 r.;
- 4) Budynki szkolne murowane: w Czersku (dwa – 1900 r.), we wsiach: Brda (1907 r.), Gotelp (pocz. XX w.), Gutowiec (pocz. XX w.), Krzyż (1899 r.), Kwieki (1903 r. ob. sklep), Lipki Górne (1912 r.), Mokre (1909 r.), Odry (1901 r.), Wojtal (pocz. XX w.), Zapędowo (1989 r.), drewniana szkoła w Łukowie (1911 r.), które obecnie w większości pełnią funkcje mieszkaniowe;
- 5) Murowane zespoły dworców PKP w: Czersku (12 obiektów), we wsi Łąg, Gutowiec, Rytel – dworzec;
- 6) Budynki użyteczności publicznej: w Czersku: Ratusz, Zespół Sądu Grodzkiego obecnie Zakład Karny, przedszkole, poczty (wszystkie z pocz. XX w.), oraz budynki poczty we wsiach: Gotelp, Łąg i Rytel (wszystkie z pocz. XX w.);
- 7) Zamknięte cmentarze ewangelickie w: Czersku w rejonie ulic Kwiatowej i Chojnickiej, oraz we wsiach: Łąg, Mokre, Odry i Rytel;
- 8) Zamknięty cmentarz żydowski w Czersku w rejonie ulicy Piaskowej;
- 9) Miejsca pamięci narodowej: miejsca straceń pod Gutowcem, w Kurczem - nr ew. 13, w Ostrowitem - nr ew. 14, w Ustroniu - nr ew. 17, miejsce walk w Konewkach - nr ew. 11,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

oraz cmentarze: honorowy - nr ew.16 i Armii Radzieckiej - nr ew. 1 - w Czersku, jeńców wojennych pod Łukowem (obręb Krzyż) - 1,27 ha nr ew. 18 (działka ewid. nr 832 i część działki ewid. nr 203/5LP), oraz miejsce straceń w ewidencji Urzędu Miejskiego w Czersku poza granicą gminy w rejonie Bielaw - nr ew. 12.

W strefach „B” ochrony konserwatorskiej wszelka działalność inwestycyjna, w tym remonty, modernizacja i budowa infrastruktury komunikacyjnej i technicznej, a także remonty, modernizacja, adaptacja obiektów zabytkowych, uzupełnianie zabudowy, wprowadzanie małych form architektonicznych, lokalizacja nowych obiektów, korekta układu przestrzennego, prace rewaloryzacyjne w obszarach historycznych założeń zieleni, w tym porządkowe dotyczące drzewostanu i zagospodarowania terenu, wymagają:

- 1) Utrzymania historycznego rozplanowania i zachowania zasadniczych elementów istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru i skali nowej zabudowy;
- 2) Zachowania i rewaloryzacji historycznego układu przestrzennego we wszystkich jego elementach, w tym m.in., historycznego przebiegu dróg, linii zabudowy, proporcji gabarytów i wysokości, podziałów historycznych (gruntów), wkomponowania w krajobraz naturalny;
- 3) Usunięcia lub przebudowy obiektów kolidujących z historycznym układem i lokalną architekturą;
- 4) Dostosowania nowych obiektów do historycznej kompozycji przestrzennej i historycznej architektury;
- 5) Zachowania zabudowy historycznej, jej konserwacji i rewaloryzacji,
- 6) Zachowania towarzyszącej historycznej zieleni komponowanej w tym parków i cmentarzy wraz z utrzymaniem i rewaloryzacją elementów małej architektury i wyposażenia, w tym ogrodzenia, rzeźby, figury, nagrobki, mogiły, krzyże i kaplice;
- 7) Zachowania historycznych nawierzchni - bruków, o ile nie koliduje to z wymaganiami funkcjonalnymi, szczególnie w zakresie eliminacji barier architektonicznych dla osób niepełnosprawnych;
- 8) Dostosowania współczesnych funkcji do wartości zespołu zabytkowego, eliminacji funkcji uciążliwych;
- 9) Uzyskania zgody Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub osoby przez niego upoważnionej wyrażonej w formie odpowiedniej decyzji administracyjnej lub postanowienia, na wprowadzenie innych rozwiązań inwestycyjnych nie spełniających warunków określonych w punktach od 1 do 8.

Strefą „E” ochrony ekspozycji objęto tereny, których granice określono na rysunku studium:

- 1) w Czersku - w zasięgu widoczności kościoła parafialnego p.w. św. Marii Magdaleny (nr rejestru zabytków województwa pomorskiego 1733) od strony wschodniej;
- 2) we wsi Brda – okalające zespół dworsko-parkowy (nr rejestru zabytków województwa pomorskiego 1475), objęte strefą „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej.

W stosunku do planowanych do nadbudowy istniejących obiektów budowlanych oraz planowanych nowych obiektów budowlanych w strefie „E” ochrony ekspozycji wymaga się uwzględnienia następujących warunków:

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

- 1) Ich wysokość nie może być wyższa od najwyższych istniejących obiektów w tej strefie a za-razem nie może przesłaniać istniejących widoków wieży kościoła pw. św. Marii Magdaleny od strony terenów ogólnie dostępnych w obszarze strefy;
- 2) Zakazuje się budowy zwartej zabudowy, do granic działki, o ile nie stanowi ona kontynuacji istniejącego układu na graniczącej z nią działce;
- 3) Wymagane jest ograniczenie kolorystyki elewacji i dachów do występujących barw istniejących obiektów w tej strefie;
- 4) Warunki określone w punktach 1 do 3 nie dotyczą obiektów liniowych i podziemnych;
- 5) Wymaga się uzyskania zgody Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub osoby przez niego upoważnionej wyrażonej w formie odpowiedniej decyzji administracyjnej lub postanowienia, na wprowadzenie innych rozwiązań inwestycyjnych nie spełniających warunków określonych w punktach od 1 do 4.

W strefie „E” ochrony ekspozycji w stosunku do istniejących obiektów budowlanych wymaga się uwzględnienia następujących warunków:

- 1) Zakazuje się wznoszenia nowych obiektów budowlanych;
- 2) Zakazuje się ich nadbudowy i rozbudowy istniejących obiektów budowlanych;
- 3) W stosunku do istniejących obiektów budowlanych wymaga się ograniczenia kolorystyki elewacji i dachów do występujących barw istniejących obiektów budowlanych w tej strefie;
- 4) Warunki określone w punktach 1 i 2 nie dotyczą obiektów liniowych i podziemnych;
- 5) Wymaga się uzyskania zgody Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub osoby przez niego upoważnionej wyrażonej w formie odpowiedniej decyzji administracyjnej lub postanowienia, na wprowadzenie innych rozwiązań inwestycyjnych nie spełniających warunków określonych w punktach 1 i 2.

W stosunku do obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków wymaga się uwzględnienia następujących warunków:

- 1) Konserwacja, rewaloryzacja, rekonstrukcja obiektów, remonty konserwatorskie – wymagają:
 - a) zachowania lub odtworzenia form, kolorystyki i zastosowania materiałów o charakterystyce zgodnej z pierwotnym materiałem, w wykończeniu elewacji, pokryciu dachów, detalach architektonicznych i stolارce okiennej i drzwiowej,
 - b) zachowania i konserwacji elewacji ceglanych z cegły licówki (zakaz ich zasłaniania),
 - c) zachowania i konserwacji elewacji tynkowanych, wraz z oryginalnym historycznym detalem elewacji,
 - d) uwzględnienia zakazu montowania żaluzji zewnętrznych zasłaniających obramienia okienne, o ile nie występowały one w formie historycznej;
- 2) Wymagana ochrona konserwatorska - zachowanie historycznej struktury i elementów - wy-stroju wewnętrznego obiektu o uznanych, opisanych, wartościach historycznych;
- 3) Wymagane zachowanie historycznych założeń zieleni komponowanej, w tym parków i cmentarzy wraz z utrzymaniem i rewaloryzacją elementów małej architektury i wyposażenia, w tym ogrodzeń, rzeźb, figur, nagrobków, mogił, krzyży i kaplic;
- 4) Uzyskanie zgody Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub osoby przez niego upoważnionej wyrażonej w formie odpowiedniej decyzji administracyjnej lub

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

postanowienia, na wprowadzenie innych rozwiązań inwestycyjnych nie spełniających warunków określonych w punktach od 1 do 3.

Realizacja działań ochronnych określonych w niniejszym rozdziale następuje poprzez wprowadzenie odpowiednich ustaleń w projektowanych i zmienianych miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

3. DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY CZERSK

3.1. Rys historyczny

Na terenie gminy Czersk odkryto stanowiska archeologiczne kultury pomorskiej z wczesnej epoki żelaza (ok. 500 p.n.e. - ok. 125 p.n.e.). Na okres wpływów rzymskich przypada rozwój osadnictwa kultury wielbarskiej. Ludność kultury wielbarskiej praktykowała obrządek birtualny, to jest kremację i inhumację. W przypadku pochówku szkieletowego zmarły był chowany w drewnianej trumnie z kłody. Występowały też cmentarzyska kurhanowe z kamiennymi kręgami oraz brukiem, określane od miejsca ich odkrycia Odry-Węsiory-Grzybnica. Słynne „Kręgi Kamienne” w Odrach stanowią właśnie pozostałość cmentarzyska kurhanowego.

W VII-XI wieku na obszarze dzisiejszej gminy rozwijało się stopniowo osadnictwo wczesnośredniowieczne. W XII w. na Pomorzu Wschodnim wykształciła się lokalna dynastia książęca, której przedstawiciele rządzili nim – początkowo jako namiestnicy książąt polskich – do 1295 r. Mściwój I, który w początkach XIII w. władał już całym Księstwem Wschodniopomorskim, podzielił je pomiędzy czterech synów. Dzielnica lubiszewska przypadła, po śmierci brata Warcisława, księciu Samborowi II. Dążenia jego starszego brata Świętopełka II do ponownego zjednoczenia całego Pomorza Wschodniego doprowadziły do walk z pozostałymi braćmi – Samborem i Raciborem. Świętopełk II podporządkował sobie inne księstwa wschodniopomorskie, które zjednoczył w latach 70. XIII w. jego syn Mściwój II. W 1295 r., na mocy testamentu Mściwoja II, Pomorze odziedziczył książę wielkopolski Przemysł II, który w tym samym roku koronował się na króla Polski. Czersk w tych czasach był wsią książęcą leżącą na rozległej polanie w centrum Borów Tucholskich, na obszarze tzw. Zaborów. Wchodził w skład kasztelanii raciańskiej.

W ciągu 1308 i 1309 r. Krzyżacy, początkowo pod pozorem współdziałania z Łokietkiem przeciwko zagrożeniu brandenburskiemu, opanowali Pomorze Wschodnie. Czersk wszedł w skład komturstwa tucholskiego. 24 lutego 1382 r. komtur Henryk von Bullendorf lokował Czersk na prawie chełmińskim. Była to duża wieś – miała 51 włók, był tu młyn.

W wyniku wojny trzynastoletniej (1454-1466) większość Pomorza wróciła do Polski. Czersk wszedł w skład „klucza kossobudzkiego” starostwa tucholskiego i został siedzibą sądu bartnego.

Według lustracji w 1565 r. w Czersku była karczma i młyn wodny, wielu mieszkańców było bartnikami. Staroście bartnemu podlegało 24 bartników z „puszczy czerskiej”. W wyniku wydzielenia części dóbr starostwa tucholskiego powstał tzw. ekonomii czerska, która była dzierżawiona m.in. przez Raczyńskich, Kilińskich i Łukowiczów.

„Potop” szwedzki (1655 – 1660) i najazd rosyjski na wschodnie ziemie Rzeczypospolitej (1654) doprowadził do chwilowego załamania się państwowości polskiej. Kryzys ten udało się przezwyciężyć w wyniku zaangażowania się w obronę wszystkich warstw społecznych, jednak ogromne zniszczenia wojenne zapoczątkowały stopniowy upadek gospodarczy i polityczny

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

Polski. Zabory nie były wyjątkiem i ciągle przemarsze wojsk doprowadziły do katastrofalnych zniszczeń, miejscowa ludność wraz z proboszczem, ks. Gradzikowskim, ukrywała się w okolicznych lasach. Czernsk został spalony. Po pokoju oliwskim (1660) nastąpiła powolna odbudowa zachodnich województw Rzeczypospolitej, w tym Zaborów należących do województwa pomorskiego. Do ponownego rozwoju Czernska przyczyniło się m.in. uzyskanie od Stanisława Augusta prawa do odbywania 4 jarmarków rocznie.

W wyniku I rozbioru Polski (1772) Pomorze Wschodnie, z wyjątkiem Gdańska, znalazło się pod zaborem pruskim. W początkach XIX w. przeprowadzono w Prusach wielkie reformy agrarne. W 1807 r. zniesiono poddaństwo chłopów, a w roku 1811 został wydany edykt uwłaszczeniowy. Ówczesny właściciel Czernska, Jan Dembiński przyznał włościanom prawo własności do gruntów na warunkach, które nie zostały przez nich przyjęte, i regulacja stosunków własnościowych w Czernsku została zakończona dopiero w 1856.

W latach 1828-1830 w wyniku przebudowy tzw. traktu napoleońskiego zbudowano przechodzącą przez Czernsk szosę Berlin-Królewiec. Dzięki temu Czernsk znalazł się na szlaku poczty królewskiej. W 1832 r. przez Czernsk przechodził, liczący 120 szeregowych i 40 oficerów oddział zdemobilizowanej armii polskiej, która wycofała się do Prus po upadku powstania listopadowego. Oddziałem tym dowodził Wincenty Pol.

II połowa XIX zaznaczyła się szybkim rozwojem Czernska. W 1867 założono pierwszą aptekę, a w 1870 uruchomiono pocztę z telegrafem. W latach 1871-1873 Pruskie Koleje Wschodnie zbudowały linię kolejową z Piły przez Chojnice, Czernsk i Starogard Gdański do Tczewa, skracającą drogę kolejową z Berlina do Królewca i Gdańska. 20 lipca 1902 r. zdecydowano o budowie linii kolejowej z Laskowic do Czernska. 2 października 1906 r. oddano do użytku łączący te dwie miejscowości tor kolejowy o długości ok. 55 km. W Czernsku rozwijał się przemysł, m.in. drzewny i maszynowy - powstał tartak, Fabryka Maszyn Rolniczych „Victoria”, a także cegielnia i browar, działał młyn. Miał tu siedzibę Bank Ludowy, oraz Spółka Rolniczo-Handlowa.

W latach 1906-1907 w całym zaborze pruskim doszło do strajków szkolnych w obronie języka polskiego, eliminowanego ze szkół, nawet z lekcji religii. Strajki szkolne objęły szkoły na terenie całej dzisiejszej gminy.

Na mocy traktatu wersalskiego (28.06.1919 r.) znaczna część Pomorza wróciła w 1920 r. do odrodzonej Polski. 29 stycznia 1920 r. do Czernska wkroczyły wojska polskie. W nowej strukturze administracyjnej Czernsk stał się gminą jednostkową. Pierwszym sołtysem i wójtem został Józef Ostrowski. 1 lipca 1926 r. Czernsk uzyskał prawa miejskie. Burmistrzem został Paweł Trybull. W okresie międzywojennym znacząco spadła liczba Niemców w gminie – w 1910 r. stanowili 30% mieszkańców, a w 1934 r. jedynie 12%, jednak mieli oni silną pozycję ekonomiczną.

W latach międzywojennych w Czernsku w dalszym ciągu rozwijał się przemysł drzewny, rzemiosło i handel, funkcjonowało kilka fabryk mebli, odlewnia żelaza, fabryka maszyn rolniczych, 8 tartaków, 3 młyny parowe i jeden wodny oraz dwa browary i dwie drukarnie, które wydawały gazety: „Echo Borów Tucholskich” i „Głos Ludu”. Działały dwie siedmioklasowe szkoły oraz szkoła zawodowa.

W 1928 r. uruchomiono linię kolejową z Czernska do Bąka, a w latach 1928-1929 wybudowano betonową szosę z Czernska do Tucholi. Rozwijało się budownictwo, założono kanalizację i zmodernizowano gazownię.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

W przededniu wojny, w wyniku mobilizacji, utworzono Batalion Obrony Narodowej „Czersk”, który wszedł w skład Grupy Operacyjnej „Czersk”. 1 września batalion bronił rejonu Chojnice-Jezioro Charzykowskie. Po ciężkich walkach wojska polskie wycofały się co skutkowało wejściem wojsk niemieckich, 3 września, do Czerska.

II wojna światowa miała w Czersku, podobnie jak na całym Pomorzu, szczególnie tragiczny przebieg. Od pierwszych dni okupacji rozpoczęły się aresztowania polskiej inteligencji, działaczy społecznych i politycznych. 4 listopada 1939 r. w lesie lukowskim Niemcy rozstrzelali 28 osób, w tym członków Polskiego Związku Zachodniego. Wysiedlono i wywłaszczono wiele osób, zsyłano do obozów koncentracyjnych, rozstrzeliwano Polaków oskarżonych o pomoc partyzantom, m.in. rodzinę Jana Kiedrowskiego ze Strugi, Józefa Ciemińskiego z Bielaw, Rolbieckich z Kurczego. W 1942 r. władze niemieckie zmieniły nazwę Czerska na Heiderode. W Czersku i okolicach szybko zaczęły powstawać struktury organizacyjne ruchu oporu. We wrześniu 1939 r. powstał złożony z osób poszukiwanych przez Niemców oddział Jana Meggera, który w 1941 r. połączył się z oddziałem Józefa Kuśnierza. W rejonie Czerska działała Polska Armia Powstania, m.in. oddział Jana Szalewskiego i grupa Jana Sznajdera. 8 czerwca 1942 r. oddział Szalewskiego wykoleił pociąg relacji Królewiec – Berlin, a 21 czerwca 1942 r. transportu wojskowy. W 1943 r. w ramach akcji scaleniowej Polska Armia Powstania weszła w struktury Armii Krajowej. 11 listopada 1944 r. pod Gutowcem grupa spadochronowa LWP podporucznika Jana Miętkiego wraz z oddziałem Jana Meggera zaatakowała oddział żandarmerii. W okolicznych lasach ukrywały się kilkunastoosobowe grupy osób ukrywających się przed Niemcami.

W nocy z 20 na 21 lutego jednostki armii sowieckiej odbiły Czersk. W marcu została przywrócona administracja polska, rozpoczęły działalność szkoły. W rozciągających się na terenie gminy Borach Tucholskich działały w latach powojennych niepodległościowe oddziały partyzanckie.

Po wojnie głównymi dziedzinami gospodarki pozostał przemysł drzewny i meblarski, a także rzemiosło i handel. Powstała wytwarzające obuwie Spółdzielnia Pracy Inwalidów „Równość”. Po 1990 r. ukończono wiele inwestycji komunalnych, m.in.: zbudowano nowoczesne wysypisko śmieci, oczyszczalnię ścieków, sieć wodno-kanalizacyjnej i gazową, pełnowymiarową halę sportową.

3.2. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Czersk

3.2.1. Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe - Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe obejmuje takie dziedziny jak dziedziny: tradycje i przekazy ustne, w tym język przedstawiany jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego; sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne; zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne; wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata oraz umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym. W 2011 r. Polska przyjęła Konwencję UNESCO z 2003 r. w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W myśl Konwencji zalecane jest rozpoznanie i udokumentowanie zachowanych jego elementów, a także zabezpieczenie, a następnie poprzez odpowiednio przygotowaną edukację ich promowanie. Najważniejszymi elementami tego dziedzictwa są zachowane tradycje oraz język jako podstawowy nośnik przekazu. Spośród kulturowanych na terenie Gminy Czersk rzemiosł warto wymienić tradycyjne stolarstwo.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

Mimo zmechanizowania, a co za tym idzie stopniowego odwrotu od tego zajęcia, wciąż na podwórkach, w domach i w miejscach publicznych znaleźć można ręczne wyroby stolarskie, które stanowią charakterystyczny element krajobrazu kulturowego miasta i regionu.

Biorąc pod uwagę położenie gminy na pograniczu Kociewia, Kaszub i Borów Tucholskich należy pamiętać o wytworzonym słownictwie. Nie jest to rodzaj gwary, ale naleciałości wynikające z wpływów tych trzech kultur do dziś znajdują odzwierciedlenie w mowie, szczególnie starszych mieszkańców gminy.⁵

Niematerialnymi elementami dziedzictwa kulturowego jest również historyczne nazewnictwo. Nazwy geograficzne (nazwy miejscowości czy rzeki) i nazwy własne (nazwy ulic i placów, nazwy budynków, miejskich uroczystości, lokali gastronomicznych czy regionalnych wyrobów) są niejednokrotnie nośnikami tradycji, świadectwem minionych pokoleń oraz historii i wielokulturowości regionu.

3.2.2. Wykaz zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego⁶

nr rejestru zabytków	data wpisu do rejestru zabytków	obiekt	ulica	nr	miejscowość
83	1957-11-29	chata (nie istnieje)	Kościelna	27 (d. 18)	Łąg
1335	1990-11-15	cmentarz rzymskokatolicki	Królowej Jadwigi		Czersk
1475	1994-08-16	zespół dworsko-parkowy (dwór, park)			Brda
1711	2000-07-04	kościół parafialny pw. NMP Królowej Różańca Św. wraz z plebanią i terenem przykościelnym	Kowalkowskiego	1 i 3	Rytel
1733	2002-02-22	kościół parafialny p.w. św. Marii Magdaleny wraz z terenem przykościelnym	Kościuszki	36	Czersk
1839	2008-12-10	kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP wraz z terenem przykościelnym	Strażacka	4	Odry
1953	2017-09-22	kościół rzymskokatolicki parafialny pw. Narodzenia NMP wraz z ogrodzeniem i działką nr 440, na której wymienione obiekty są usytuowane	Długa	35	Łąg

⁵ Milewska B., *Słownik czersko-polski*, w: Sikorski H., Sikorska K., Bystryk R., Milewska B., Talaśka A., Sabiniarz A., *Zeszyty Czerskie Rocznik IV*, Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Czerskiej, Czersk 2016, s. 93 – 99.

⁶ Na podstawie wykazu Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Gdańsku – Wykaz obiektów nieruchomości stan z 22.03.2018 (<http://www.ochronazabytkow.gda.pl/>)

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

3.3. Zabytki nieruchomości objęte gminną ewidencją zabytków

Gminna ewidencja zabytków Czerska wykonywana była od października 2013 r. do marca 2016 r. Składa się z kart adresowych obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy Czersk zawierających następujące informacje o obiekcie:

- a) nazwa,
- b) czas powstania,
- c) dane adresowe,
- d) przynależność administracyjna,
- e) forma ochrony,
- f) fotografie,
- g) mapka sytuacyjna.

Lp.	Obiekt	Czas powstania	Miejscowość	Ulica	Nr
1	d. szkoła	1907	Brda		1
2	dwór	III ćw. XIX w.	Brda		
3	park	XIX w.	Brda		
4	budynek mieszkalny	Ok 1900	Czersk	21 lutego	2
5	budynek mieszkalny	1910	Czersk	21 lutego	10
6	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	21 lutego	12
7	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Czersk	21 lutego	16
8	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Czersk	21 lutego	17
9	budynek mieszkalny	Ok 1900	Czersk	21 lutego	37
10	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Czersk	21 lutego	40
11	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Czersk	21 lutego	49
12	budynek mieszkalny	1911	Czersk	21 lutego	50
13	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Czersk	21 lutego	51
14	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Czersk	21 lutego	56
15	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Czersk	21 lutego	64
16	budynek mieszkalny	lata 20. XX w.	Czersk	21 lutego	65
17	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	21 lutego	66
18	budynek mieszkalny	ok. 1921, częściowo przebudowany	Czersk	21 lutego	72
19	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Batorego	4
20	budynek mieszkalny	1931	Czersk	Batorego	6
21	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Batorego	7
22	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Batorego	8
23	budynek mieszkalny	ok. 1900	Czersk	Batorego	9
24	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Batorego	10
25	budynek mieszkalny	1931	Czersk	Batorego	11
26	budynek mieszkalny	1911	Czersk	Batorego	12
27	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Batorego	14

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

28	budynek mieszkalny	przed 1939	Czersk	Batorego	16/18
29	budynek mieszkalny	lata 30. XX w.	Czersk	Błacharska	8
30	budynek mieszkalny	Ok 1900	Czersk	Chojnicka	1
31	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Czersk	Chojnicka	2
32	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Chojnicka	11
33	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Czersk	Chojnicka	13
34	budynek mieszkalny	przed 1939	Czersk	Chojnicka	16
35	budynek mieszkalny	ok. 1900	Czersk	Chojnicka	20
36	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Czersk	Chojnicka	22
37	budynek mieszkalny	poł. XIX w.	Czersk	Chojnicka	47
38	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Chojnicka	55
39	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Chojnicka	2a
40	budynek mieszkalny	1920	Czersk	Chojnicka	41/43
41	cmentarz żołnierzy radzieckich	1945	Czersk	Chojnicka	
42	budynek mieszkalny		Czersk	Cisowa	3
43	budynek mieszkalny		Czersk	Cisowa	8
44	stodoła		Czersk	Cisowa	8
45	budynek gospodarczy		Czersk	Cisowa	8
46	budynek mieszkalny	l.20. XX w.	Czersk	Dąbrowskiego	3
47	dom, ob. przedszkole	pocz. XX w.	Czersk	Dąbrowskiego	4
48	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Dąbrowskiego	7
49	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Dąbrowskiego	8
50	cmentarz Polaków poległych w latach 1939- 45	1945	Czersk	Dworcowa	
51	budynek mieszkalny	ok. 1900	Czersk	Dworcowa	1
52	budynek mieszkalny	ok. 1900	Czersk	Dworcowa	3
53	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Dworcowa	13
54	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Dworcowa	15
55	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Dworcowa	17
56	budynek, Przychodnia lekarska	1912-13	Czersk	Dworcowa	25
57	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Dworcowa	19/21
58	Zakład Kamy	pocz. XX w.	Czersk	Dworcowa	29
59	budynek Zespołu Zakładu Karnego	1911-13	Czersk	Dworcowa	27
60	poczta	1886	Czersk	Dworcowa	5
61	budynek gospodarczy	pocz. XX w.	Czersk	Kolejowa	1
62	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kolejowa	1
63	wieża kolejowa II	ok.1900.	Czersk	Kolejowa	7
64	wieża kolejowa I	ok.1900.	Czersk	Kolejowa	7

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

65	budynek gospodarczy przy dworcu	pocz. XX w.	Czersk	Kolejowa	7
66	budynek ekspedycji towarowej	pocz. XX w.	Czersk	Kolejowa	7
67	dworzec	1900	Czersk	Kolejowa	7
68	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kolejowa	12
69	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kolejowa	14
70	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kolejowa	16
71	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kolejowa	18
72	budynek mieszkalny,	pocz. XX w.	Czersk	Kolejowa	3-5
73	zespół Dworca PKP		Czersk	Kolejowa	
74	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	1
75	szkoła, ob. SP nr 2	1896-97	Czersk	Kościuszki	6
76	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	8
77	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	12
78	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	15
79	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	17
80	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	18
81	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	19
82	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	21
83	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	22
84	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	23
85	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	24
86	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	25
87	Ratusz, ob. UM	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	27
88	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	28
89	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	29
90	budynek mieszkalny	1908	Czersk	Kościuszki	30
91	budynek mieszkalny	1898	Czersk	Kościuszki	31
92	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	32
93	plebania	1928	Czersk	Kościuszki	34
94	Kościół Parafialny pw. św. Marii Magdaleny wraz z terenem przykościelnym	1910-13	Czersk	Kościuszki	34
95	budynek mieszkalny	1937	Czersk	Kościuszki	41
96	budynek mieszkalny	ok. 1900	Czersk	Kościuszki	43
97	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Czersk	Kościuszki	45
98	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Kościuszki	21a
99	budynek mieszkalny	ok.1900; częściowo przebudowany	Czersk	Królowej Jadwigi	3

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

100	d. przedszkole ob. przychodnia lekarska	1914	Czersk	Królowej Jadwigi	4
101	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Królowej Jadwigi	11
102	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Królowej Jadwigi	22
103	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Czersk	Królowej Jadwigi	24
104	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Czersk	Królowej Jadwigi	30
105	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Królowej Jadwigi	32
106	budynek mieszkalny	ok. 1900	Czersk	Królowej Jadwigi	34
107	cmentarz parafialny	XIX w.	Czersk	Królowej Jadwigi	dz. 388
108	brama cmentarna i mur cmentarny		Czersk	Królowej Jadwigi	
109	d. cmentarz ewangelicki, ob. Park Kaszubski	XVIII/XIX w.	Czersk	Chojnicka	
110	budynek mieszkalny	Ok 1900	Czersk	Lipowa	9
111	budynek mieszkalny	poł. XIX w.	Czersk	Piaskowa	2
112	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Piaskowa	5
113	budynek mieszkalny	ok. 1900	Czersk	Piaskowa	7
114	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Piaskowa	8
115	cmentarz żydowski	XVIII/XIX w.	Czersk	Piaskowa/ Targowa	
116	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Pocztowa	3
117	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Pomorska	19
118	budynek mieszkalny	1913	Czersk	Starego Urzędu	2
119	budynek, ob. restauracja	k. XIX w.	Czersk	Starogardzka	2
120	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Starogardzka	7
121	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Starogardzka	8
122	budynek mieszkalny	ok. 1900	Czersk	Starogardzka	12
123	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Starogardzka	14
124	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Czersk	Starogardzka	19
125	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Czersk	Starogardzka	22
126	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Starogardzka	24
127	budynek mieszkalny	ok. 1900	Czersk	Starogardzka	26
128	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Czersk	Starogardzka	29
129	budynek mieszkalny	1895 i 1929	Czersk	Starogardzka	32
130	budynek mieszkalny	l.30 XX w.	Czersk	Starogardzka	36
131	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Czersk	Starogardzka	40

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

132	budynek mieszkalny	ok. 1900	Czersk	Starogardzka	50/52
133	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Czersk	Szkolna	2
134	szkoła, ob. LO	pocz. XX w.	Czersk	Szkolna	3
135	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Szkolna	6
136	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Szkolna	18a
137	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Szkolna	18b
138	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Targowa	2
139	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Czersk	Targowa	4
140	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Targowa	12
141	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Targowa	13
142	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Czersk	Targowa	14
143	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Tucholska	3
144	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Tucholska	6
145	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Tucholska	9
146	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Tucholska	10
147	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	Czersk	Tucholska	21
148	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Czersk	Tucholska	23
149	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Tucholska	25
150	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Czersk	Tucholska	27
151	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Czersk	Tucholska	32
152	budynek mieszkalny	1935	Czersk	Tucholska	38
153	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	Czersk	Tucholska	77
154	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	Czersk	Tucholska	79
155	budynek mieszkalny	XIX w.	Czersk		
156	budynek mieszkalny	XIX w.	Złotowo	Wyb. Pod Łubną	5
157	budynek mieszkalny	1906	Złotowo	Wyb. Pod Łubną	6
158	poczta	pocz. XX w.	Gotel		5
159	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Gotel		7
160	budynek gospodarczy	XIX/XX w.	Gotel		8
161	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Gotel		10
162	szkoła, ob. Biblioteka	1900-1935	Gotel		12
163	budynek mieszkalny, d. poczta i sklep	pocz. XX w.	Gutowiec	Czerska	4
164	szkoła	pocz. XX w.	Gutowiec	Czerska	25
165	budynek mieszkalny	poł. XIX w.	Kamionka		5
166	budynek mieszkalny	ok. 1900, przebudowany	Kłodnia		9
167	czworak	poł. XIX w.	Kłodnia		5-7-8
168	zespół dworski, wł. Nadleśnictwo Czersk	II poł. XIX w.	Kłodnia		
169	dwór	II poł. XIX w.	Kłodnia		
170	park		Kłodnia		
171	szkoła	1899	Krzyż		13

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

172	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Krzyż		21
173	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Krzyż		50
174	d. szkoła	1903	Kwieki		1
175	budynek mieszkalny	ok. II poł. XIX w.	Kwieki		7
176	budynek mieszkalny	ok. II poł. XIX w.	Kwieki		9
177	budynek mieszkalny	ok. poł. XIX w.	Kwieki		11
178	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Kwieki		13
179	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Kwieki		14
180	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Kwieki		16
181	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Kwieki		18
182	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Kwieki		19
183	kapliczka	pocz. XX w.	Kwieki		19
184	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Kwieki		23
185	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Lipki Dolne		22
186	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Lipki Dolne		10
187	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Lipki Dolne		17
188	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Lipki Dolne		17a
189	szkoła	1912	Lipki Górne		26
190	kapliczka	pocz. XX w.	Lipki Górne		
191	budynek, wł. Nadleśnictwo Rytel	pocz. XX w.	Lutom		7
192	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Lutom		8
193	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Lutom		11
194	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Lutom		20
195	dwór, ob. budynek mieszkalny	k. XIX w.	Lutom		26
196	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Lutom		27
197	kapliczka przydrożna	1895	Lutom		
198	kościół parafialny pw. Narodzenia NPM	1885 – 07	Łąg	Długa	35
199	kapliczka		Łąg	Chojnicka/ Dworcowa	
200	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Łąg	Chojnicka	15
201	budynek mieszkalny	ok. 1850	Łąg	Chojnicka	18
202	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Łąg	Chojnicka	24
203	budynek mieszkalny	1914	Łąg	Chojnicka	25
204	budynek mieszkalny	1914	Łąg	Chojnicka	39
205	budynek mieszkalny	ok. 1914	Łąg	Chojnicka	41
206	młyn, ob. restauracja	1912	Łąg	Chojnicka	47
207	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Łąg	Chojnicka	49
208	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Długa	2
209	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Długa	9
210	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Długa	13

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

211	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Długa	19
212	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Długa	22
213	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Długa	29
214	plebania	Ok 1900	Łąg	Długa	35
215	kapliczka	Ok 1900	Łąg	Długa	35
216	budynek gospodarczy przy plebanii	ok. 1900	Łąg	Długa	35
217	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Łąg	Długa	37
218	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Długa	40
219	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Długa	42
220	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Długa	44
221	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Długa	45
222	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Długa	46
223	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Łąg	Długa	47
224	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Łąg	Długa	48
225	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Łąg	Długa	50
226	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Łąg	Długa	52
227	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Łąg	Długa	53
228	budynek mieszkalny	pocz. XX w., częściowo przebudowany	Łąg	Długa	56
229	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Łąg	Długa	58
230	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Łąg	Długa	74
231	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Łąg	Długa	84
232	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Długa	93
233	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Długa	103
234	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Łąg	Długa	112
235	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Łąg	Długa	118
236	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Łąg	Dworcowa	3
237	budynek mieszkalny	Ok 1900	Łąg	Dworcowa	7
238	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Łąg	Dworcowa	15
239	dworzec PKP	pocz. XX w.	Łąg	Dworcowa	19
240	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Dworcowa	20
241	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Łąg	Dworcowa	22
242	budynek mieszkalny	ok. 1900	Łąg	Kościelna	2
243	budynek mieszkalny	Ok 1900	Łąg	Kościelna	3
244	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Kościelna	6
245	kamienica	pocz. XX w.	Łąg	Kościelna	8
246	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Kościelna	10
247	chata przeniesiona do Leśnego Parku Kultury w Myślęcinku	pocz. XX w.	Łąg	Kościelna	18

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

248	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Kościelna	35
249	dom, wł. M Giełdon	ok. poł. XIX	Łąg	Kościelna	41
250	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łąg	Ogrodowa	3
251	cmentarz parafialny	XIX w.	Łąg		
252	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Łubna		28
253	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Łubna		34
254	szkoła	pocz. XX w.	Łubna		59
255	krzyż	XIX/XX w.	Łukowo		4
256	budynek gospodarczy szkoły	pocz. XX w.	Łukowo		14
257	szkoła, ob. budynek mieszkalny	1911	Łukowo		14
258	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Łukowo		18
259	budynek mieszkalny		Łukowo		23
260	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Łukowo		24
261	kapliczka	ok. 1900	Łukowo		koło nr 16
262	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Malachin	Główna	10
263	biblioteka	k. XIX w.	Malachin	Główna	11
264	sala gimnastyczna	pocz. XX w.	Malachin	Główna	19
265	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Malachin	Główna	29
266	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Malachin	Główna	33
267	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Malachin	Ogrodowa	1
268	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Malachin	Ogrodowa	3
269	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Malachin	Ogrodowa	10
270	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Malachin	Ogrodowa	12
271	park leśny	XIX/XX w.	Malachin		
272	szkoła	1909	Mokre		3
273	budynek, punkt skupu runa leśnego i sklep	ok. 1900	Mokre		4
274	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Mokre		16
275	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Mokre		27
276	budynek mieszkalno- gospodarczy	XIX/XX w.	Mokre		28
277	obora przy zagrodzie nr 30,	pocz. XX w.	Mokre		30
278	budynek mieszkalny	ok. 1900	Mokre		32
279	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Mokre		33
280	kapliczka pw. św. Józefa	II poł. 1791 przeb. II poł. XIX w. i 1970	Mokre		

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

281	cmentarz	XIX/XX w.	Mokre		
282	budynek mieszkalny	ok. 1900	Mosna		2
283	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Mosna		3
284	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Mosna		4
285	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Mosna		5
286	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Mosna		7
287	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Mosna		9
288	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Mosna		10
289	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Mosna		23
290	kapliczka przydrożna	pocz. XX w.	Mosna		
291	kościół Parafialny pw. Wniebowzięcia NMP wraz z terenem przykościelnym	1931-1933	Odry	Strażacka	
292	budynek mieszkalny	1935	Odry	Długa	8
293	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Odry	Długa	9
294	dom	1900	Odry	Długa	1/2
295	szkoła	1901	Odry	Długa	
296	budynek gospodarczy	1901	Odry	Polna	1
297	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Odry	Polna	1
298	budynek	XIX/XX w.	Odry	Strażacka	4
299	budynek mieszkalny	1909	Odry	Strażacka	5
300	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Odry	Strażacka	8
301	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Odry	Zawadzińskiego	15
302	budynek mieszkalny	1935	Odry	Zawadzińskiego	17
303	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Odry	Zawadzińskiego	18
304	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Odry	Zawadzińskiego	30
305	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Odry	Zawadzińskiego	31
306	Młyn wodny	k. XIX w., 1934	Odry		
307	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	Odry	Zawadzińskiego (d. Leśna)	1
308	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Ostrowite	Nadjeziorna	3
309	cmentarz wojskowy jeńców rosyjskich z I wojny światowej	1915-1918, II poł. XX w.	Złotowo, Wyb. Pod Łukowo		
310	budynek mieszkalny	1934	Przyjaźnia		1
311	budynek mieszkalny	1935	Przyjaźnia		4
312	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Rytel	Chojnicka	10
313	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Rytel	Chojnicka	21

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

314	poczta, ob. dom mieszkalny, wł UG	pocz. XX w.	Rytel	Chojnicka	33
315	dom	pocz. XX w.	Rytel	Dworcowa	1
316	d. dwór, ośrodek zdrowia	pocz. XX w.	Rytel	Dworcowa	6
317	kapliczka przydrożna	1927	Rytel	Gdańska	
318	dom	pocz. XX w.	Rytel	Kowalkowskiego	5
319	szkoła	1899	Rytel	Kowalkowskiego	6
320	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Rytel	Kowalkowskiego	9
321	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Rytel	Kowalkowskiego	14
322	budynki gospodarcze	ok. 1900	Rytel	Kowalkowskiego	18
323	kapliczka przydrożna	ok. 1900	Rytel	Kowalkowskiego	18
324	budynek mieszkalny	1928	Rytel	Kowalkowskiego	18
325	kościół parafialny pw. NMP Królowej Różańca Św. wraz z plebanią i terenem przykościelnym	1909-1911	Rytel	Kowalkowskiego	1, 3
326	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Rytel	Kowalkowskiego	16 (d. 13)
327	młyn, ob. magazyn	ok. 1900	Rytel	Zapora	1
328	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Rytel	Zapora	4
329	budynek gospodarczy	pocz. XX w.	Rytel	Zapora	4
330	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Rytel	Zapora	5
331	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	Rytel	Zapora	14
332	cmentarz	XIX/XX w.	Rytel		
333	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Stodółki		7
334	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Stodółki		18
335	relikt parku		Uboga		
336	kapliczka	1948	Wojtal		
337	budynek gospodarczy d.	pocz. XX w.	Wojtal	Dworcowa	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

	szkoły				
338	d. szkoła, ob. budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Wojtal	Dworcowa	3a
339	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Zapędowo		10
340	budynek mieszkalny	ok. 1900	Zapędowo		11
341	budynek gosp.	ok. 1898	Zapędowo		12
342	szkoła	1898	Zapędowo		12
343	zespół Szkoły	ok. 1898	Zapędowo		12
344	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Zapędowo		14
345	budynek mieszkalny	k. XIX w.	Zapędowo		17
346	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Zapędowo		20
347	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Zapędowo		24
348	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Zapędowo		31
349	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Złe Mięso		31

3.3.1 Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne stanowią jedną z najciekawszych kategorii dziedzictwa kulturowego. W wielu przypadkach są jedynym źródłem informacji o rozwoju i charakterze osadnictwa na konkretnym terenie. Ważna rola dziedzictwa archeologicznego została także podkreślona w zapisach „Europejskiej konwencji o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego” z La Valetta, która uznała je za *źródło zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych*. Z zapisu tego wynika konieczność umiejętnego pogodzenia dwóch podstawowych celów działań ochronnych i opiekuńczych w odniesieniu do dziedzictwa archeologicznego:

- 1) dokładne rozpoznanie, zadokumentowanie i popularyzacja zabytków archeologicznych narażonych na zniszczenie (inwestycje, przyczyny naturalne);
- 2) zachowanie dla przyszłych pokoleń jak największej liczby zabytków archeologicznych (możliwych do rozpoznania nowszymi metodami, zwłaszcza nieinwazyjnymi).

Na obszarze Gminy w wyniku przeprowadzonych dotychczas badań archeologicznych zewidencjonowano stanowiska archeologiczne, wykazane w wojewódzkiej ewidencji stanowisk archeologicznych, dla których wskazano potencjalny zasięg stref ochronnych na Rysunku Studium, na podstawie zapisów w kartach ewidencyjnych, a których ostateczny zasięg i szczegółowe uwarunkowania określi Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków na etapie uzgodnienia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub innej formy prawnej ustalania warunków do przekształceń istniejącego stanu zagospodarowania.

Teren rezerwatu archeologiczno-przyrodniczego „Kręgi Kamienne” objęty jest ścisłą ochroną archeologiczną z zakazem jakiegokolwiek trwałej zabudowy oraz wprowadzania inwestycji infrastrukturalnych z wyjątkiem ogrodzenia zewnętrznego, którego forma i przebieg wymaga uzgodnienia z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, ze względu na rozpoznane cmentarzyska kurhanowe oraz występujące kręgi kamienne z okresu wpływów rzymskich. Ponadto jest to obiekt wpisany do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

Zabytków w Bydgoszczy, znak: KL.II-67/670/14/68 z dnia 25 maja 1968 r. jako obiekt wpisany do rejestru zabytków nieruchomych pod nr 76, przeniesiony do rejestru zabytków archeologicznych pod nr C-42).

Stanowiska archeologiczne na obszarze Gminy pochodzą z różnych okresów: z epoki kamienia, kultury łużyckiej, kultury pomorskiej i ze średniowiecza. Wszystkie stanowiska archeologiczne ujawnione w wojewódzkiej ewidencji stanowisk archeologicznych podlegają nadzorowi odpowiednich służb archeologicznych Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz wymagają permanentnej aktualizacji w niniejszym opracowaniu stosownie do wymagań określonych w odrębnych przepisach prawa dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Stanowiska archeologiczne jest istotnym elementem dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego i podlegają ochronie na mocy przepisów prawa międzynarodowego oraz prawa krajowego, które zobowiązują do ich trwałego zachowania (jeśli istnieje sposobność - na miejscu), uwzględnienia zakresu ochronnych w procesie planowania przestrzennego, a jeśli niemożliwa jest trwała ochrona - metodycznego przebadania i zadokumentowania warstw kulturowych oraz zakonserwowania i zabezpieczenia pozyskanych archeologicznych zabytków ruchomych.

Na podstawie art. 5 pkt i lit. a Europejskiej Konwencji o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego (Dz.U. z 1996 r. nr 120, poz. 564) każda Strona zobowiązuje się do podejmowania próby pogodzenia i połączenia odpowiednich potrzeb archeologicznych oraz planów zagospodarowania przestrzennego poprzez zapewnienie archeologom uczestnictwa w tworzeniu założeń planowania, ukierunkowanych na zapewnienie wyważonej strategii mającej na celu ochronę, konserwację i podniesienie wartości terenów o wartości archeologicznej, w związku z art. 4 pkt ii cyt. Konwencji, zgodnie z którym każda Strona zobowiązuje się do stosowania środków fizycznej ochrony dziedzictwa archeologicznego, zapewniając, stosownie do okoliczności konserwację i zachowanie dziedzictwa archeologicznego, jeżeli jest to możliwe na miejscu.

Zgodnie z art. 4 UOZOZ ochroną zabytków jest w szczególności, podejmowanie przez organy administracji publicznej działań mających na celu m.in.: zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie oraz uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W przypadku zabytków archeologicznych zasada trwałej ochrony została dodatkowo umocowana w przepisach ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo Ochrony Środowiska w art. 101 pkt 2 lit. f stanowiącym, iż ochrona powierzchni ziemi polega na zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym między innymi zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego.

Zgodnie z art. 31 ust. 1a pkt 2 UOZOZ - osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków, natomiast zgodnie z art. 31 ust. 2 UOZOZ zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych, o których mowa w ust. 1a, ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji, wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny. Przepis ten stanowi dopuszczenie innej niż trwałe zachowanie zasady ochrony zabytku archeologicznego, tzw. „ochrony przez zadokumentowanie”, w sytuacji gdy badania archeologiczne są niezbędne w celu ochrony zabytków archeologicznych zagrożonych przekształceniem bądź zniszczeniem. Zadaniem organów administracji publicznej jest doprowadzić do tego, aby takich sytuacji było jak najmniej – zgodnie z przytoczoną zasadą trwałej ochrony zabytków i zachowania zbioru dziedzictwa archeologicznego.

Zarówno naukowe jak i inwestycyjne badania wykopaliskowe należy ograniczyć do niezbędnego minimum, ponieważ w ich trakcie nawarstwienia kulturowe zostają nieodwracalnie usunięte, zaś zabytki ruchome zostają wyciągnięte z pierwotnego kontekstu. Odbywa się to jednak przy zachowaniu odpowiedniej metodyki, która pozwala na powiązanie nieistniejących już nawarstwień kulturowych z ruchomym zabytkiem archeologicznym oraz określania i badania ich wzajemnych relacji. Ślad po oryginalnej substancji zabytku pozostaje wówczas w sporządzonej dokumentacji archeologiczno - konserwatorskiej.

Wykopaliskowe badania archeologiczne w tym samym miejscu przeprowadzić można tylko jeden raz, stąd też niezwykle istotne jest racjonalne gospodarowanie zasobem archeologicznym poprzez powstrzymanie się od zbędnych badań wykopaliskowych oraz preferowanie tzw. nieinwazyjnych metod badawczych, które stają się coraz szerzej dostępne. Z tego powodu, w przypadku zagrożenia stanowiska archeologicznego poprzez działania inwestycyjne lub gospodarcze, badaniami archeologicznymi obejmuje się jedynie obszar bezpośrednio narażony na zniszczenie przez prace ziemne. Z kolei w przypadku badań naukowych zaleca się zwiększenie udziału metod nieinwazyjnych, takich jak badania georadarowe, magnetyczne, elektrooporowe, C14 itp.

Przyjmuje się następujące kierunki ochrony stanowisk archeologicznych:

- ujęcie w gminnej ewidencji zabytków na podstawie art. 22 ust. 4 i 5 Ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i dalsze wykonywanie przepisów określających zasady ochrony obiektów;
- uwzględnianie zadań ochronnych w procesie planowania przestrzennego.

A. Ochrona zabytków archeologicznych

Ochrona zabytków archeologicznych jest w Polsce uregulowana przepisami *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* oraz pakietem odpowiednich aktów wykonawczych (rozporządzeń Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego).

Ochronę dziedzictwa archeologicznego (znajdującą się w gestii właściwej administracji państwowej i w części samorządowej) oraz określenie definicji zabytku archeologicznego i badań archeologicznych zapewniają w szczególności przepisy ww. *Ustawy*:

art. 3, pkt. 4

zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

art. 3, pkt. 11

badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

art. 6, ust. 1, pkt. 3

Ochronie i opiece podlegają bez względu na stan zachowania:

1) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

art. 7

Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
 - 2) uznanie za pomnik historii;
 - 3) utworzenie parku kulturowego;
 - 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

A. OCHRONA STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

1. Wymóg uzgadniania z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszystkich planów i projektów dotyczących stref ochrony archeologicznej.
2. Konieczność inwentaryzacji i dokumentacji obszarów archeologicznych objętych strefami ochronnymi przed podjęciem tam prac ziemnych.
3. Zakaz inwestowania na terenie stanowisk o własnej formie krajobrazowej, a także na obszarze przylegającym bezpośrednio do nich.

B. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH UJĘTYCH W EWIDWENCJI ZABYTKÓW

Lp.	Miejscowość	Nr stan.	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr ob. AZP; nr st.
1	BĘDŹMIEROWICE	1	ŚLAD OSADNICTWA;	PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	23-38;3;
2	BĘDŹMIEROWICE	2	PUNKT OSADNICZY	PRADZIEJE	23-38;4;
3	BĘDŹMIEROWICE	3	ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	23-38;18;
4	BĘDŹMIEROWICE	4	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH	23-38;19;
5	BĘDŹMIEROWICE	5	OSADA	IV-V OKRES EPOKI BRĄZU	23-38;22;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

6	BĘDŹMIEROWICE	6	ŚLAD OSADNICTWA; CMENTARZYSKO; ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA; OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH; OKRES NOWOŻYTNY	23-35;23;
7	BĘDŹMIEROWICE	7	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	23-38;24;
8	BĘDŹMIEROWICE	8	OSADA	PRADZIEJE	23-38;28;
9	BĘDŹMIEROWICE	9	PUNKT OSADNICZY	PRADZIEJE	23-38;29;
10	BĘDŹMIEROWICE	10	PUNKT OSADNICZY	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	23-38;30;
11	BĘDŹMIEROWICE	11	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	23-38;31;
12	BĘDŹMIEROWICE	12	OSADA	IV/V OKRES EPOKI BRĄZU/HALLSTATT	23-38;32;
13	BĘDŹMIEROWICE	13	ŚLAD OSADNICTWA	HALLSTATT D	23-38;33;
14	BĘDŹMIEROWICE	14	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	23-38;34;
15	BĘDŹMIEROWICE	15	OSADA; ŚLADY OSADNICTWA	OKRES LATEŃSKI; OKRES NOWOŻYTNY	23-38;35;
16	BĘDŹMIEROWICE	16	PUNKT OSADNICZY	IV-V OKRES EPOKI BRĄZU	23-38;36;
17	BĘDŹMIEROWICE	17	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	23-38;37;
18	BĘDŹMIEROWICE	18	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	IV-V OKRES EPOKI BRĄZU; OKRES NOWOŻYTNY	23-38;18;
19	BĘDŹMIEROWICE	19	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	23-38;39;
20	BĘDŹMIEROWICE	20	ŚLAD OSADNICTWA	-	23-38;40;
21	BĘDŹMIEROWICE	21	PUNKT OSADNICZY	OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH	23-38;42;
22	BĘDŹMIEROWICE	22	ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE	23-38;44;
23	BĘDŹMIEROWICE	23	ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE	23-38;45;
24	BĘDŹMIEROWICE	24	ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE	23-38;46;
25	BĘDŹMIEROWICE	25	OSADA	HALLSTATT D/OKRES LATEŃSKI	23-38;55;
26	BĘDŹMIEROWICE	26	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE; EPOKA KAMIENIA	23-38;56;
27	BĘDŹMIEROWICE	27	PUNKT OSADNICZY	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	23-38;71;
28	BĘDŹMIEROWICE	28	PUNKT OSADNICZY; PUNKT OSADNICZY	PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	23-38;72;
29	BĘDŹMIEROWICE	29	PUNKT OSADNICZY	HALLSTATT/OKRES LATEŃSKI	23-38;73;
30	BĘDŹMIEROWICE	30	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	23-38;74;
31	BĘDŹMIEROWICE	31	PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA	IV-V OKRES EPOKI BRĄZU; OKRES NOWOŻYTNY	23-38;75;
32	BĘDŹMIEROWICE	32	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE; PRADZIEJE	23-38;76;
33	BĘDŹMIEROWICE	33	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	23-38;80;
34	BĘDŹMIEROWICE	34	ZNALEZISKO LUŻNE	NEOLIT	
35	CZERSK	1	SKARB	IV OKRES EPOKI BRĄZU	23-37;1;
36	CZERSK	2	CMENTARZYSKO GROBÓW SKRZYNKOWYCH	HALLSTATT D	23-37;2;
37	CZERSK	3	OSADA; OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	23-38;7;
38	CZERSK	4	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	23-38;11;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

39	CZERSK	5	ŚLADY OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	23-38;12;
40	CZERSK	6	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	23-38;48;
41	CZERSK	7	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA; PRADZIEJE	23-38;49;
42	CZERSK	8	ŚLAD OSADNICTWA	-	23-37;19;
43	CZERSK	9	OSADA; OSADA; PUNKT OSADNICZY	OKRES LATENSKI; WCZESNE ŚREDNIOWIECZE/PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	23-37;22;
44	CZERSK	10	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	EPOKA KAMIENIA; OKRES NOWOŻYTNY	23-37;58;
45	CZERSK	11	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;59;
46	CZERSK	12	PUNKT OSADNICZY; PUNKT OSADNICZY; OSADA	V OKRES EPOKI BRĄZU; OKRES NOWOŻYTNY; EPOKA NIEOKREŚLONA	23-37;60;
47	CZERSK	13	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;61;
48	CZERSK	14	OSADA; PUNKT OSADNICZY	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE/PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	23-37;62;
49	CZERSK	15	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	EPOKA KAMIENIA; V OKRES EPOKI BRĄZU; ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	23-37;63;
50	CZERSK	16	OBOZOWISKO; OSADA	MEZOLIT; NEOLIT; NEOLIT	23-37;64;
51	CZERSK	17	SKARB	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	23-37;65;
52	ŁĄG KOLONIA	1	ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE	23-38;17;
53	ŁĄG KOLONIA	2	PUNKT OSADNICZY	-	23-38;26;
54	ŁĄG KOLONIA	3	ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE	23-38;63;
55	ŁĄG KOLONIA	4	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	23-38;65;
56	ŁĄG KOLONIA	5	PUNKT OSADNICZY	PRADZIEJE	23-38;69;
57	ŁĄG KOLONIA	6	PUNKT OSADNICZY	IV OKRES EPOKI BRĄZU	23-38;70;
58	ŁĄG KOLONIA	7	ŚLAD OSADNICTWA	IV-V OKRES EPOKI BRĄZU	22-38;43;
59	ŁĄG KOLONIA	8	PUNKT OSADNICZY	OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH	22-38;44;
60	ŁĄG KOLONIA	9	PUNKT OSADNICZY; ŚLADY OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;45;
61	ŁĄG KOLONIA	10	ŚLADY OSADNICTWA	PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;46;
62	ŁĄG KOLONIA	11	ŚLADY OSADNICTWA	HALLSTATT C; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;47;
63	ŁĄG KOLONIA	12	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;48;
64	ŁĄG KOLONIA	13	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;49;
65	ŁĄG KOLONIA	14	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;50;
66	ŁĄG KOLONIA	15	ŚLADY OSADNICTWA	-	22-38;51;
67	ŁĄG KOLONIA	16	PUNKT OSADNICZY	-	22-38;52;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

68	ŁĄG KOLONIA	17	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;53;
69	ŁĄG KOLONIA	18	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;54;
70	ŁĄG KOLONIA	19	CMENTARZYSKO; PUNKT OSADNICZY	HALLSTATT D	22-38;55;
71	ŁĄG KOLONIA	20	CMENTARZYSKO; OSADA; PUNKT OSADNICZY	HALLSTATT C; OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;56;
72	ŁĄG KOLONIA	21	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;57;
73	ŁĄG KOLONIA	22	PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA	V OKRES EPOKI BRĄZU; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;58;
74	ŁĄG KOLONIA	23	OSADA	-	22-38;59;
75	ŁĄG KOLONIA	24	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;60;
76	ŁĄG KOLONIA	25	PUNKT OSADNICZY; PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;25;
77	ŁĄG KOLONIA	26	PUNKT OSADNICZY; PUNKT OSADNICZY	V OKRES EPOKI BRĄZU/ HALLSTATT C; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;62;
78	ŁĄG KOLONIA	27	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;63;
79	ŁĄG KOLONIA	28	OSADA; ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;64;
80	ŁĄG KOLONIA	29	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY; OSADA	OKRES NOWOŻYTNY; HALLSTATT C	22-38;65;
81	ŁĄG KOLONIA	30	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;66;
82	ŁĄG KOLONIA	31	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;67;
83	ŁĄG KOLONIA	32	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;68;
84	ŁĄG KOLONIA	33	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;69;
85	ŁĄG KOLONIA	34	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;70;
86	ŁĄG KOLONIA	35	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;71;
87	ŁĄG KOLONIA	36	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;72;
88	ŁĄG KOLONIA	37	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;73;
89	ŁĄG KOLONIA	38	OSADA	V OKRES EPOKI BRĄZU/ HALLSTATT C	22-38;9;
90	ŁĄG KOLONIA	39	PUNKT OSADNICZY	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	22-38;75;
91	ŁĄG KOLONIA	40	PUNKT OSADNICZY	-	22-38;70;
92	ODRY	1	CMENTARZYSKO	OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH	21-38;1;
93	ODRY	2	OSADA; OSADA; OSADA	WCZESNA EPOKA ŻELAZA; NEOLIT; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;2;
94	ODRY	3	CMENTARZYSKO GROBÓW SKRZYNKOWYCH	WCZESNA EPOKA ŻELAZA	
95	ODRY	4	CMENTARZYSKO	IV OKRES EPOKI BRĄZU	21-38;3;
96	ODRY	5	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;14;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

97	ODRY	6	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	PRADZIEJE; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;15;
98	ODRY	7	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;16;
99	ODRY	8	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	21-38;17;
100	ODRY	9	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	21-38;18;
101	ODRY	10	ŚLADY OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;19;
102	ODRY	11	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	21-38;20;
103	ODRY	12	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	21-38;21;
104	ODRY	13	ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE; EPOKA KAMIENIA; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;22;
105	ODRY	14	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	21-38;23;
106	ODRY	15	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;24;
107	ODRY	16	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;25;
108	ODRY	17	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	21-38;26;
109	ODRY	18	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;27;
110	ODRY	19	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY; PUNKT OSADNICZY	EPOKA KAMIENIA; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;28;
111	ODRY	20	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	21-38;29;
112	ODRY	21	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	21-38;30;
113	ODRY	22	ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;31;
114	ODRY	23	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	21-38;32;
115	ODRY	24	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;33;
116	ODRY	25	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	21-38;34;
117	ODRY	26	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;35;
118	ODRY	27	OSADA	IV OKRES EPOKI BRĄZU	21-38;36;
119	ODRY	28	ŚLAD OSADNICTWA	IV OKRES EPOKI BRĄZU; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;38;
120	ODRY	29	OSADA	-	21-38;39;
121	ODRY	30	OSADA; ŚLAD OSADNICTWA	OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	21-38;40;
122	ODRY	31	ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	21-38;41;
123	ODRY	32	ŚLAD OSADNICTWA	IV OKRES EPOKI BRĄZU; OKRES NOWOŻYTNY;	21-38;42;
124	ODRY	33	ŚLAD OSADNICTWA	-	21-38;33;
125	ODRY	34	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;44;
126	ODRY	35	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	21-38;45;
127	ODRY	36	PUNKT OSADNICZY	IV OKRES EPOKI BRĄZU; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;46;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

128	ODRY	37	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	21-38;47;
129	ODRY	38	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;48;
130	ODRY	39	ŚLADY OSADNICTWA; OSADA	EPOKA KAMIENIA; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;49;
131	ODRY	40	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	EPOKA KAMIENIA; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;50;
132	ODRY	41	ZNALEZISKO LUŻNE	WCZESNA EPOKA ŻELAZA	
133	ODRY	42	CMENTARZYSKO GROBÓW SKRZYNKOWYCH	WCZESNA EPOKA ŻELAZA	
134	ŁĄG	1	ŚLAD OSADNICTWA	II OKRES EPOKI BRĄZU	23-38;2;
135	ŁĄG	2	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	23-38;20;
136	ŁĄG	3	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	23-38;21;
137	ŁĄG	4	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	PRADZIEJE; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	23-38;25;
138	ŁĄG	5	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	23-38;64;
139	ŁĄG	6	PUNKT OSADNICZY	HALLSTATT/OKRES LATEŃSKI	23-38;77;
140	ŁĄG	7	PUNKT OSADNICZY	HALLSTATT D/OKRES LATEŃSKI	23-38;78;
141	ŁĄG	8	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	23-38;79;
142	ŁĄG	9	CMENTARZYSKO GROBÓW SKRZYNKOWYCH	WCZESNA EPOKA ŻELAZA	
143	MOKRE	1	ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA NIEOKREŚLONA	22-37;1;
144	MOKRE	2	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	22-37;2;
145	MOKRE	3	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	22-37;3;
146	MOKRE	4	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	22-37;4;
147	MOKRE	5	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	22-37;5;
148	MOKRE	6	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-37;6;
149	MOKRE	7	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	22-37;7;
150	MOKRE	8	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	22-37;8;
151	MOKRE	9	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	22-37;9;
152	MOKRE	10	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	22-37;10;
153	MOKRE	11	ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	22-37;11;
154	MOKRE	12	PUNKT OSADNICZY	HALLSTATT	22-37;12;
155	MOKRE	13	ŚLAD OSADNICTWA	-	22-37;13;
156	MOKRE	14	PUNKT OSADNICZY	-	22-37;14;
157	MOKRE	15	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	22-37;15;
158	MOKRE	16	OSADA	-	22-37;16;
159	MOKRE	17	PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA	IV-V OKRES EPOKI BRĄZU; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES	22-37;17;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

				NOWOŻYTNY	
160	MOKRE	18	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	22-37;18;
161	MOKRE	19	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	22-37;19;
162	MOKRE	20	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-37;20;
163	MOKRE	21	ŚLADY OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	22-37;21;
164	MOKRE	22	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	22-37;22;
165	MOKRE	23	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-37;23;
166	MOKRE	24	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	22-37;24;
167	MOKRE	25	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	22-37;25;
168	MOKRE	26	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-37;26;
169	MOKRE	27	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-37;27;
170	MOKRE	28	ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	22-37;28;
171	MOKRE	32	PUNKT OSADNICZY; PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;37;
172	GOTELP	1	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	22-37;31;
173	GOTELP	2	OSADA	IV-V OKRES EPOKI BRĄZU	22-37;29;
174	GOTELP	3	ŚLAD OSADNICTWA	HALLSTATT; OKRES NOWOŻYTNY	22-37;30;
175	GOTELP	4	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	EPOKA KAMIENIA; OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	22-38;12;
176	GOTELP	5	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;13;
177	GOTELP	6	ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;14;
178	GOTELP	7	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;15;
179	GOTELP	8	PUNKT OSADNICZY;	V OKRES EPOKI BRĄZU;	22-38;16;
180	GOTELP	9	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;17;
181	GOTELP	10	ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE	22-38;18;
182	GOTELP	11	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	PRADZIEJE; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;19;
183	GOTELP	12	PUNKT OSADNICZY	-	22-38;20;
184	GOTELP	13	OSADA	OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH	22-38;21;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

185	GOTELP	14	OSADA; PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	V OKRES EPOKI BRĄZU; OKRES NOWOŻYTNY; NEOLIT/EPOKA BRĄZU; HALLSTATT/OKRES LATEŃSKI; OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH; OKRES NOWOŻYTNY; NEOLIT/EPOKA BRĄZU	22-38;22;
186	GOTELP	15	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;23;
187	GOTELP	16	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	EPOKA KAMIENIA; PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;24;
188	GOTELP	17	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA;	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY;-	22-38;25;
189	GOTELP	18	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;26;
190	GOTELP	19	OSADA	V OKRES EPOKI BRĄZU	22-38;27;
191	GOTELP	20	OSADA; ŚLAD OSADNICTWA	V OKRES EPOKI BRĄZU; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;28;
192	GOTELP	21	OSADA	V OKRES EPOKI BRĄZU	22-38;29;
193	GOTELP	22	OSADA; ŚLADY OSADNICTWA	OKRES WĘDRÓWEK LUDÓW; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;30;
194	GOTELP	23	PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA	-; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;31;
195	KLONIA	1	PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA	MEZOLIT	23-35;12;
196	MALACHIN	1	OSADA	HALLSTATT D	23-37;
197	MALACHIN	2	OSADA	OKRES LATEŃSKI	23-37;10;
198	MALACHIN	3	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;11;
199	MALACHIN	4	ŚLAD OSADNICTWA	-	23-37;12;
200	MALACHIN	5	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	23-37;13;
201	MALACHIN	6	DWÓR	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;14;
202	MALACHIN	7	PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH; OKRES LATEŃSKI; ŚREDNIOWIECZE	23-37;15;
203	MALACHIN	8	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA; ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA; V OKRES EPOKI BRĄZU/ HALLSTATT C; OKRES LATEŃSKI; ŚREDNIOWIECZE	23-37;16;
204	MALACHIN	9	ŚLAD OSADNICTWA	NEOLIT	23-37;17;
205	MALACHIN	10	OSADA	-	23-37;18;
206	MALACHIN	11	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	EPOKA KAMIENIA; OKRES NOWOŻYTNY	23-37;20;
207	MALACHIN	12	OSADA; ŚLADY OSADNICTWA	V OKRES EPOKI BRĄZU; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	23-37;21;
208	MALACHIN	13	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;35;
209	MALACHIN	14	ŚLADY OSADNICTWA	-	23-37;36;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

210	MALACHIN	15	OSADA; PUNKT OSADNICZY	IV-V OKRES EPOKI BRĄZU; OKRES NOWOŻYTNY	23-37;37;
211	MALACHIN	16	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	EPOKA KAMIENIA; OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH	23-37;38;
212	MALACHIN	17	PUNKT OSADNICZY	-	23-37;39;
213	MALACHIN	18	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;40;
214	MALACHIN	19	PUNKT OSADNICZY	V OKRES EPOKI BRĄZU/ HALLSTATT C	23-37;41;
215	MALACHIN	20	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;42;
216	MALACHIN	21	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;43;
217	MALACHIN	22	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;44;
218	MALACHIN	23	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;45;
219	MALACHIN	24	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;46;
220	MALACHIN	25	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	23-37;47;
221	MALACHIN	26	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	23-37;48;
222	MALACHIN	27	ŚLADY OSADNICTWA; OSADA	EPOKA KAMIENIA; OKRES NOWOŻYTNY	23-37;49;
223	MALACHIN	28	PUNKT OSADNICZY	V OKRES EPOKI BRĄZU	23-37;50;
224	MALACHIN	29	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;51;
225	MALACHIN	30	PUNKT OSADNICZY	-	23-30;52;
226	MALACHIN	31	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	EPOKA KAMIENIA; V OKRES EPOKI BRĄZU	23-34;53;
227	MALACHIN	32	ŚLAD OSADNICTWA	V OKRES EPOKI BRĄZU; OKRES NOWOŻYTNY	54;23-37;
228	MALACHIN	33	OSADA	-	23-37;55;
229	MALACHIN	34	OSADA	V OKRES EPOKI BRĄZU	23-37;56;
230	MALACHIN	35	OSADA; PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;57;
231	LUBNA	1	CMENTARZYSKO	WCZESNY I ŚRODKOWY OKRES LATEŃSKI	23-38;1;
232	LUBNA	2	PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	23-38;8;
233	LUBNA	3	ŚLADY OSADNICTWA	HALLSTATT C	23-38;9;
234	LUBNA	4	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	23-38;10;
235	LUBNA	5	OSADA; ŚLAD OSADNICTWA	HALLSTATT D/OKRES LATEŃSKI; OKRES NOWOŻYTNY	23-38;13;
236	LUBNA	6	OSADA	HALLSTATT D/OKRES LATEŃSKI	23-38;14;
237	LUBNA	7	OSADA	IV-V OKRES EPOKI BRĄZU	23-38;15;
238	LUBNA	8	OSADA	IV/V OKRES EPOKI BRĄZU/HALLSTATT	23-38;16;
239	LUBNA	9	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH; EPOKA NIEOKREŚLONA	23-38;61;
240	LUBNA	10	PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA	IV-V OKRES EPOKI BRĄZU; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	23-38;62;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

241	LUBNA	11	OSADA	IV/V OKRES EPOKI BRĄZU/HALLSTATT	23-38;66;
242	LUBNA	12	OSADA	OKRES LATEŃSKI	23-38;67;
243	LUBNA	13	ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	28-38;68;
244	ZŁOTOWO	1	OSADA	HALLSTATT C	23-38;5;
245	ZŁOTOWO	2	OSADA	-	23-38;6;
246	ZŁOTOWO	3	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	23-38;27;
247	ZŁOTOWO	4	PUNKT OSADNICZY	OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH	23-38;41;
248	ZŁOTOWO	5	ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	23-38;43;
249	ZŁOTOWO	6	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH	23-38;47;
250	ZŁOTOWO	7	PUNKT OSADNICZY	OKRES LATEŃSKI	23-38;50;
251	ZŁOTOWO	8	ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE	23-38;51;
252	ZŁOTOWO	9	ŚLAD OSADNICTWA	PRADZIEJE; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	23-38;52;
253	ZŁOTOWO	10	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	23-38;53;
254	ZŁOTOWO	11	PUNKT OSADNICZY	IV-V OKRES EPOKI BRĄZU	23-38;58;
255	ZŁOTOWO	12	PUNKT OSADNICZY	HALLSTATT/OKRES LATEŃSKI	23-38;59;
256	ZŁOTOWO	13	OSADA	III-IV OKRES EPOKI BRĄZU	23-38;60;
257	WIECK	1	OSADA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE/PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	21-38;7;
258	WIECK	2	ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	21-38;8;
259	WIECK	3	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	EPOKA KAMIENIA; PRADZIEJE; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	21-38;9;
260	WIECK	4	ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA; NEOLIT	21-38;10;
261	WIECK	5	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	EPOKA KAMIENIA; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;2;
262	WIECK	6	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	EPOKA KAMIENIA; OKRES NOWOŻYTNY	21-38;12;
263	WIECK	7	PUNKT OSADNICZY	OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH	21-38;13;
264	WIECK	8	OBOZOWISKO	MEZOLIT	22-38;1;
265	WIECK	9	ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA	22-38;74;
266	WIECK	10	ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA; PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;2;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

267	WIECK	11	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA; OSADA; OSADA; ŚLADY OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA; NEOLIT/STARSZA EPOKA BRĄZU; NEOLIT/STARSZA EPOKA BRĄZU; IV OKRES EPOKI BRĄZU; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;3;
268	WIECK	12	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA; OSADA; OSADA; ŚLADY OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA; NEOLIT/STARSZA EPOKA BRĄZU; NEOLIT/STARSZA EPOKA BRĄZU; NEOLIT/STARSZA EPOKA BRĄZU; OKRES NOWOŻYTNY	22-28;12;
269	WIECK	13	PUNKT OSADNICZY	MEZOLIT	22-38;5;
270	WIECK	14	PUNKT OSADNICZY	EPOKA KAMIENIA	22-38;6;
271	WIECK	15	MLYN	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;7;
272	WIECK	16	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	22-38;11;
273	WIECK	17	ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA	22-38;10;
274	KRZYŻ	1	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;3;
275	KRZYŻ	2	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	23-37;4;
276	KRZYŻ	3	OSADA	-	23-37;5;
277	KRZYŻ	4	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA; ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA; IV-V OKRES EPOKI BRĄZU; OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH	23-37;6;
278	KRZYŻ	5	ŚLAD OSADNICTWA	V OKRES EPOKI BRĄZU	23-37;7;
279	KRZYŻ	6	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;8;
280	KRZYŻ	7	ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA; PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	23-37;23;
281	KRZYŻ	8	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;24;
282	KRZYŻ	9	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;25;
283	KRZYŻ	10	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;26;
284	KRZYŻ	11	CMENTARZYSKO	PRADZIEJE	23-37;27;
285	KRZYŻ	12	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;28;
286	KRZYŻ	13	ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA	23-37;29;
287	KRZYŻ	14	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	EPOKA KAMIENIA; OKRES NOWOŻYTNY	23-37;30;
288	KRZYŻ	15	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	23-37;31;
289	KRZYŻ	16	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	EPOKA KAMIENIA; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	23-37;32;
290	KRZYŻ	17	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;33;
291	KRZYŻ	18	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	23-37;34;
292	KLASKAWA	1	PUNKT OSADNICZY	PRADZIEJE	23-38;54;
293	KLASKAWA	2	PUNKT OSADNICZY	PRADZIEJE	23-38;57;
294	KAMIENNA GÓRA	1	CMENTARZYSKO	-	22-38;8;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

295	KAMIENNA GÓRA	2	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	EPOKA KAMIENIA; V OKRES EPOKI BRĄZU	22-38;32;
296	KAMIENNA GÓRA	3	ŚLAD OSADNICTWA	V OKRES EPOKI BRĄZU	22-38;33;
297	KAMIENNA GÓRA	4	PUNKT OSADNICZY; ŚLADY OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;34;
298	KAMIENNA GÓRA	5	PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;35;
299	KAMIENNA GÓRA	6	ŚLAD OSADNICTWA	-	22-38;36;
300	KAMIENNA GÓRA	7	OSADA	V OKRES EPOKI BRĄZU	22-38;37;
301	KAMIENNA GÓRA	8	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	22-38;38;
302	KAMIENNA GÓRA	9	PUNKT OSADNICZY; PUNKT OSADNICZY	V OKRES EPOKI BRĄZU; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;39;
303	KAMIENNA GÓRA	10	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY; ŚLADY OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA; V OKRES EPOKI BRĄZU; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;40;
304	KAMIENNA GÓRA	11	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	PRADZIEJE; OKRES NOWOŻYTNY	22-38;41;
305	KAMIENNA GÓRA	12	PUNKT OSADNICZY	V OKRES EPOKI BRĄZU	22-38;42;
306	RYTEL	1	SKARB	V OKRES EPOKI BRĄZU	
307	RYTEL	2	SKARB	V OKRES EPOKI BRĄZU	
308	RYTEL	3	CMENTARZYSKO GROBÓW SKRZYNKOWYCH	WCZESNA EPOKA ŻELAZA	
309	WOJTAL	1	ZNALEZISKO LUŻNE	NEOLIT	
310	KAMIONKA	1	CMENTARZYSKO GROBÓW SKRZYNKOWYCH	HALLSTATT	
311	KAMIONKA	2	CMENTARZYSKO	WCZESNA EPOKA ŻELAZA	

3.4. Zabytki ruchome objęte gminną ewidencją zabytków

Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków, ograniczony do:

- nazwy miejscowości
- obiekту
- nr i daty wpisu do rejestru zabytków ruchomych z pominięciem poszczególnych zabytków.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr i data wpisu do rejestru zabytków
1	Czersk	wyposażenie Kościoła p.w. św. Marii Magdaleny	Numer B/354 decyzja z dnia 20.02.2014 r. i 09.03.2016 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

4. ANALIZA STRATEGICZNA SWOT**Perspektywy rozwoju gminy – mocne i słabe strony oraz wynikające stąd szanse i zagrożenia dla ochrony środowiska kulturowego**

Mocne strony	Słabe strony
<p>wybitne walory krajobrazowe gminy – położenie wśród Borów Tucholskich, jeziora, górny bieg Wdy i Brdy</p> <p>jeden z najznakomitszych w skali kraju pomników prehistorii – „kręgi kamienne” w Odrach</p> <p>przekształcona w stosunkowo niewielkim stopniu zabudowa historycznego centrum Czerska wzdłuż drogi krajowej nr 22</p> <p>znaczna ilość budynków zabytkowych włączonych do Gminnej Ewidencji Zabytków</p> <p>docenianie przez mieszkańców i samorząd wagi dziedzictwa kulturowego dla umacniania tożsamości regionalnej</p>	<p>zbyt mała wiedza turystów o walorach turystycznych i kulturowych gminy</p> <p>znaczna odległość od większych ośrodków miejskich</p> <p>stosunkowo niewielka baza turystyczna</p>
Szanse dla ochrony środowiska kulturowego	Zagrożenia dla ochrony środowiska kulturowego
<p>wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki</p> <p>zwiększenie wiedzy o walorach gminy wśród potencjalnych turystów</p> <p>promowanie tworzenia gospodarstw agroturystycznych</p> <p>kontynuowanie działań na rzecz włączenia dziedzictwa kulturowego w budowanie tożsamości społeczności lokalnej</p> <p>rozwój turystyki wodnej</p>	<p>potencjalna groźba utraty części obiektów zabytkowych zagrożonych dewastacją i popadnięciem w ruinę</p> <p>tendencja do modernizacji obiektów zabytkowych bez liczenia się z wartością oryginalnej substancji zabytkowej</p> <p>procesy inwestycyjne i zagospodarowanie terenów stanowisk archeologicznych</p>

5. CELE I KIERUNKI DZIAŁANIA W ZAKRESIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA LATA 2018 – 2021 DLA GMINY CZERSK

5.1. Ochrona najważniejszych elementów dziedzictwa kulturowego

W gminie Czersk zachowała się duża ilość zabytkowych budynków z przełomu XIX i XX w. Dotyczy to zarówno miasta, jak wsi, w tym szczególnie Rytle i Łągu. Cenna jest pochodząca z przełomu XIX i XX w. zabudowa Czerska – szczególnie wzdłuż ulic Kościuszki, Starogardzkiej, Dworcowej, Szkolnej, Targowej, Piaskowej, 21 Lutego, Batorego czy Tucholskiej. Ważne jest zachowanie układu przestrzennego miasta, ochrona oryginalnej substancji zabytkowej oraz utrzymanie nowej zabudowy w formie i skali nie zakłócającej istniejącego ładu przestrzennego.

Zgodnie z przytoczonymi w poprzednich rozdziałach przepisami ustawowymi ochrona zabytków należy do zadań własnych gminy. Ustalone poniżej priorytety, cele strategiczne i wynikające z nich cele operacyjne oraz kierunki działania wyznaczają działania gminy w zakresie ochrony zabytków na lata 2018 – 2021.

5.2. Priorytety i cele strategiczne

PRIORYTET 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania

CEL STRATEGICZNY 1. Wykorzystanie środków prawnych i organizacyjnych dla zabezpieczenia obiektów zabytkowych
CEL STRATEGICZNY 2. Dbłość o stan zachowania zabytków będących własnością gminy
CEL STRATEGICZNY 3. Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych przeznaczonych na opiekę nad zabytkami

PRIORYTET 2. Wzmacnianie tożsamości kulturowej oraz upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i walorach turystycznych gminy

CEL STRATEGICZNY 4. Włączenie społeczności lokalnej w działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego
CEL STRATEGICZNY 5. Wyeksponowanie oraz promowanie dziedzictwa kulturowego gminy

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

5.3. Tabela – cele i działania ustalane w programie opieki nad zabytkami dla gminy Czersk na lata 2018 – 2021 (wraz z terminarzem)

CELE STRATEGICZNE	CELE OPERACYJNE	DZIAŁANIA	TERMINARZ DZIAŁAŃ
CEL STRATEGICZNY 1. Wykorzystanie środków prawnych i organizacyjnych dla zabezpieczenia obiektów zabytkowych	CEL OPERACYJNY 1. Monitorowanie stanu zachowania zabytków oraz działania na rzecz jego poprawy	Działanie 1. Monitoring stanu zachowania stanowisk archeologicznych, obiektów wpisanych do rejestru oraz do Gminnej Ewidencji Zabytków, a w razie potrzeby informowanie władz konserwatorskich o zagrożeniu budowli zabytkowych i ładu przestrzennego w gminie	sukcesywnie na podstawie wizji lokalnych w terenie, wniosków o uzyskanie decyzji o warunkach zabudowy
		Działanie 2. Weryfikacja w terenie stanu obiektów wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków oraz opracowanie następnej edycji „Programu opieki nad zabytkami dla gminy Czersk”	wrzesień 2021 r.
		Działanie 3. Sporządzenie sprawozdania z realizacji zadań wynikających z „Programu opieki nad zabytkami dla gminy Czersk”	kwiecień 2020 r.
	CEL OPERACYJNY 2. Promocja adaptacji obiektów zabytkowych na obiekty o funkcji turystycznej i usługowej	Działanie 4. Zapoznanie właścicieli zabytków z możliwościami rozwinięcia własnej działalności gospodarczej w oparciu o posiadane nieruchomości zabytkowe (agroturystyka, ośrodki rekreacyjne)	sukcesywnie
CEL STRATEGICZNY 2. Dbałość o stan zachowania zabytków będących własnością	CEL OPERACYJNY 3. Zachowanie oryginalnej substancji zabytkowej obiektów będących własnością gminy	Działanie 5. Remonty i restaurowanie obiektów zabytkowych będących własnością gminy, w sposób zgodny z zaleceniami	sukcesywnie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

gminy		konserwatorskimi	
CEL STRATEGICZNY 3. Wsparcie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych przeznaczonych na opiekę nad zabytkami	CEL OPERACYJNY 4. Pomoc przy pozyskiwaniu środków budżetowych i unijnych przeznaczonych na remonty i restauracje obiektów zabytkowych	Działanie 6. Podjęcie starań w Urzędzie Marszałkowskim na rzecz włączenia zabytków z terenu gminy do projektów mających na celu finansowanie ochrony dziedzictwa kulturowego, działania na rzecz opracowania i realizacji takich projektów	sukcesywnie
		Działanie 7. Pomoc w uzyskiwaniu dofinansowania ze środków budżetowych i unijnych przez właścicieli obiektów zabytkowych chcących je adaptować do potrzeb agroturystyki, tworzenia pensjonatów itp.	sukcesywnie
CEL STRATEGICZNY 4. Włączenie społeczności lokalnej w działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego	CEL OPERACYJNY 5. Zwiększenie wiedzy i świadomości społecznej mieszkańców gminy nt. wagi kultywowania tradycji kulturowych regionu	Działanie 8. Wprowadzanie do programów szkolnych elementów wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	do października 2019 r.
CEL STRATEGICZNY 5. Wyeksponowanie oraz promowanie dziedzictwa kulturowego gminy	CEL OPERACYJNY 6. Działania na rzecz estetyki krajobrazu kulturowego	Działanie 9. Pomoc w utrzymaniu porządku w rezerwacie „Kręgi Kamienne” w Odrach	kontynuacja
		Działanie 10. Dbłość o efektowny wygląd i odpowiednią aranżację przestrzeni publicznej w otoczeniu obiektów zabytkowych	sukcesywnie
	CEL OPERACYJNY 7. Promocja dziedzictwa kulturowego gminy	Działanie 11. Opracowanie przewodnika po gminie uwzględniającego atrakcje krajobrazowe i kulturowe i umieszczenie go na portalu internetowym gminy	do kwietnia 2019 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

		Działanie 12. Publikacja przewodnika po gminie	do września 2019 r.
		Działanie 13. Prace nad utworzeniem muzeum w Czarsku	kontynuacja
		Działanie 14. Wykorzystanie imprez masowych organizowanych w gminie oraz innych okazji budzących zainteresowanie mediów do promocji dziedzictwa kulturowego gminy	sukcesywnie

5.4. Finansowanie realizacji programu opieki nad zabytkami

Gmina będzie finansowała wykonanie działań przewidzianych w „Programie Opieki nad Zabytkami”, w szczególności:

Działanie 2. Weryfikacja w terenie stanu obiektów wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków oraz opracowanie następnej edycji „Programu opieki nad zabytkami dla gminy Czarsk”.

Działanie 5. Remonty i restaurowanie obiektów zabytkowych będących własnością gminy, w sposób zgodny z zaleceniami konserwatorskimi

Działanie 9. Pomoc w utrzymaniu porządku w rezerwacie „Kręgi Kamienne” w Odrach.

Działanie 10. Dbłość o efektowny wygląd i odpowiednią aranżację przestrzeni publicznej w otoczeniu obiektów zabytkowych.

Działanie 11. Opracowanie przewodnika po gminie uwzględniającego atrakcje krajobrazowe i kulturowe i umieszczenie go na portalu internetowym gminy.

Działanie 12. Publikacja przewodnika po gminie.

Szczegółowe określenie kwot wydatkowanych na realizację tych działań zostanie przedstawione we wrześniu 2018 r. w sprawozdaniu z realizacji zadań wynikających z „Programu opieki nad zabytkami” dla gminy Czarsk.

5.5. Monitoring realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Burmistrz Czarska ma obowiązek sporządzania, co dwa lata, sprawozdań z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go do akceptacji przez Radę Miejską.

Wyniki osiągnięte przy realizacji Programu Opieki nad Zabytkami powinny być oceniane na podstawie stopnia realizacji działań wyszczególnionych powyżej.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

5.6. Instrumentarium gminnego programu opieki nad zabytkami**5.6.1. Instrumenty prawne realizowane poprzez:**

- 1) przepisy ustawowe,
- 2) programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- 3) miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego,
 - a) wprowadzenie ograniczeń w użytkowaniu terenów stanowisk archeologicznych przedstawiających największą wartość historyczną i naukową, w szczególności stanowisk archeologicznych posiadających własną formę trenową oraz stanowisk wpisanych do rejestru zabytków,
 - b) wprowadzenie nakazu przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych na obszarach stanowisk archeologicznych, które w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków zostaną przeznaczone pod zainwestowanie/zagospodarowanie,
- 4) wynikające z przepisów ustawowych dokumenty wydawane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

5.6.2. Instrumenty koordynacji:

- 1) strategia rozwoju gminy,
- 2) plany rozwoju lokalnego,
- 3) programy rozwoju infrastruktury gminy,
- 4) programy ochrony środowiska przyrodniczego,
- 5) programy prac konserwatorskich,
- 6) studia i analizy, koncepcje,
- 7) plany rewitalizacji,
- 8) umowy i porozumienia,
- 9) kontrakty,
- 10) prowadzenie instytucji, w tym tworzenie podmiotów prawnych,
- 11) współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- 12) współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego,
- 13) współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi,
- 14) współpraca z diecezją w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

5.6.3. Instrumenty finansowe:

- 1) dotacje,
- 2) subwencje,
- 3) dofinansowania,
- 4) nagrody,
- 5) zachęty finansowe,
- 6) zbiórki społeczne,
- 7) programy operacyjne uwzględniające finansowanie z funduszy Wspólnoty Europejskiej.
- 8) program Ministra Kultury i Dziedzictwa narodowego „Dziedzictwo Kulturowe”

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CZERSK NA LATA 2018-2021

5.6.4. Instrumenty społeczne:

- 1) pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- 2) edukacja kulturowa,
- 3) informacja nt. znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy,
- 4) współdziałanie z organizacjami społecznymi.

5.6.5. Instrumenty kontrolne:

- 1) monitoring stanu środowiska kulturowego,
- 2) aktualizacja bazy danych geodezji i gospodarki gruntami, infrastruktury technicznej, stanu zagospodarowania przestrzennego gminy, stanów technicznych obiektów zabytkowych,
- 3) monitoring obszarów archeologicznych.